

20. Yüzyıl Başında Türk-İran Sınırında Bir Kürt Müttegallibe: Simko İsmail Ağa

Martin VAN BRUINESSEN

Kovara bir

I. Dünya Savaşı yılları ve savaş sonrası döneminin ilk birkaç yılı boyunca, İran-Türk sınırının hakim kişiliği daha çok Simko olarak tanınan, büyük Şikak aşiretinin reisi İsmail Ağa'ydı. Bölgenin 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki karışık tarihinin sunduğu olanakları zekice sömürerek, hepsiyle düzenli ilişki halinde olduğu Türkler, Ruslar ve İranlılar, daha sonra da İran'daki İngilizler arasında denge kuran Simko, yalnız tutunmakla kalmadı, bölgedeki iktidar ve nüfuzunun boyutlarını genişletmeyi de başardı. Savaşın ertesinde, birtakım Kürt milliyetçileriyle işbirliği yaparak ve merkezi hükümete meydan okuyarak kendisini bağımsız bir yerel hükümdar olarak kabul ettirdi. "İsyan"ının Ağustos 1922'de modernleştirilmiş İran ordusu tarafından ezilmesinden ve kendisinin İran topraklarından kaçmak zorunda kalmasından sonra bile, Orta Kürdistan'da nüfuzlu bir aktör olarak kaldı ve hem Türkiye hem de İngiltere onu, Musul vilayetinin statüsüyle ilgili çatışmada kendi çıkarları için kullanmaya çalıştı.

Simko'nun kariyeri, bir Kürt aşiret reisi olarak sıradışı değildi. Güçlü Kürt aşiret reislerinin çoğu, aşiretleri içindeki konumlarını, en yaygın olarak Osmanlı ve İran devletleriyle, fakat 19. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı büyük devletleri (ve daha sonraları da, Amerika Birleşik Devletleri) de kapsayacak şekilde dış güçlerle çeşitli ilişki biçimleriyle sağlamlaştırmışlardı. Onu diğerlerine göre benzersiz yapan, faaliyette olduğu zaman ve uzanın bağlantı noktası oldu. Urumiye Gölü'nün batısındaki dağlarda bulunan Şikak toprakları İran'a dahil olmakla birlikte, hududa o denli yakındı ki, barış dönemlerinde bile Şikak nüfuzu Osmanlı topraklarına kadar uzanıyordu; burası iki devletin sınır bölgelerinin bir parçasını oluşturuyordu. 20. yüzyılın epeyce ileri tarihlerine dek, Kürt aşiretleri için, her iki tarafında da otlaklara sahip oldukları sınırın pek fazla pratik önemi olmadı. Sınır, Osmanlı ve İran denetiminin uzandığı sabit bir hududu da temsil etmiyordu; sınır mıntıklarında otorite sürekli akışkanlık halindeydi.

1906'da Osmanlı askerleri İran Azerbaycan'ını istila ederek, bu bölgede Kürtlerin iskan ettiği arazilerin bir bölümünü işgal etti. Orada, tam denetimi sağlayamadan da olsa, Ruslar tarafından püskürtüldükleri 1911'e kadar kaldılar. Ruslar 1909'da vilayete girmiş ve o dönemde Reşt'le birlikte İran'daki meşrutiyet hareketinin son kalesi olan Tebriz'i işgal etmişlerdi. Tebriz, Hoy, Deylaman ve Urumiye'de piyade birliklerini ve Kazakları konuşlandırdılar. I. Dünya Savaşı'nın başlamasına değin, bunlar fiilen bölgeyi işgal etmeksizin, Kürt aşiretleri denetim altında tutmayı becerdiler. Rus askerler, Aralık 1914'te Enver Paşa'nın Kafkas seferi döneminde geri çağrıldılar ve 1915 Ocak başlarında, Osmanlı askerleri Kürt başıbozukların yardımıyla, kısa süreliğine Azerbaycan'ı işgal ettiler. Rus askerleri neredeyse bir yıl sonra döndü ve

Rusya'nın ihtilalin ardından savaştan bütünüyle çekilmesine kadar bölgede kaldılar. 1918'de kısa bir dönem boyunca, Kürtlerin yardımıyla Türk askerleri Azerbaycan'ın bazı kesimlerini bir kez daha denetimleri altına aldılar.[2]

Durumu daha da karmaşıklaştıran etken, Urumiye havalisinde hatırı sayılır bir Hıristiyan Nasturi kuvvetinin varlığıydı. Savaştan önce Ruslarla ve Urumiye'deki Amerikan misyonerleriyle temasa geçmiş olan Hakkarili Nasturiler, savaş patlak verdiğinde kendilerini tehdit altında hissederek, Rus himayesinin peşine düştüler. Birçoğu, Ruslar Orta Kürdistan'ı istila ederken ileri keşif kolu olarak onlara yardım edecekler ve sık sık Müslüman halktan kişisel intikam alacaklardı. 1917'de Rus askerlerinin bölgeden ayrılması, Nasturileri yabancı himayesinden yoksun bıraktı, fakat o döneme gelindiğinde, Rusların geride bıraktığı silah ve mühimmatla iyi silahlanmış, iyi eğitilmiş sayısız Ermeni mülteciyle takviye edilmişlerdi. Bu gergin durumda, Simko kariyerinin en dile düşmüş kötülüklerinden birini icra etti. Nasturilerin dinsel lideri Patrik Mar Şimun'u müzakereye davet etti ve onu, bütün maiyetiyle birlikte öldürdü. Bu, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında, misilleme niteliğinde bir dizi katliama yol açtı. Bu arada İngilizler, Urumiye'deki Nasturilerle irtibat kurma ve Nasturi başıbozuklarını Tebrize yönelik bir Türk hücumunu durdurabilecek bir savaş gücüne dönüştürme girişiminde bulunmuştu. Bu çaba başarısız oldu; Nasturilerin çoğu Urumiye'yi tahliye etti ve İngiliz denetimindeki güneye kaçtı. Daha sonra İngilizler onları Türklere karşı bir bariyer olarak kullanacakları Musul vilayetine yerleştirdiler.[3]

Simko'nun. İran'ın sınır bölgesinde devletin bütünlüğüne ciddi bir tehdit oluşturan üç aşiret reisinden biri olarak yükselmesini sağlayan koşullar benzersizdi, ama onun kariyeri pek çok yönden Kürt aşiretler ile kıyılarında varlıklarını sürdürdükleri devletler arasındaki ilişkilere örnek oluşturur. Bu aşiretlerin içyapısı ve reislerinin yandaşlarının üzerindeki yetkisinin niteliği, büyük ölçüde devletle ilişkilerinin bir ürünüdür. Bu bölümün ilk kısmında Kürt aşiretleri ile bağlı oldukları devletler arasında değişmekte olan ilişkileri ana hatlarıyla özetleyeceğiz.

Güçlü Devletler Arasında Kürt Aşiretler

Kürdistan binlerce yıldır yalnız bir sınır bölgesi değil, iki veya daha çok imparatorluğun arasındaki tampon bölge olagelmıştır. Afganistan'ın tersine hiçbir zaman siyasal olarak ayrı bir devlet olmamış, ama neredeyse beşyüz yıl boyunca iki imparatorluğun, yani Osmanlı ve İran devletlerinin arasında paylaşılmıştır. Bununla birlikte, doğal koşulları nedeniyle, önceki fatihler gibi, bunlar da Kürdistan üzerinde ancak zayıf bir süzerenlik ilişkisi kurabilmişlerdi. Doğrudan hakimiyet ancak nadiren kurulabilmiş, geneldeyse bazı kesimlerde şimdi bile olduğu üzere, yerel aşiret reisleri aracılığıyla bir çeşit dolaylı hakimiyet biçimi uygulanabilmiştir. Yüzyıllara dayanan gelişmiş devletlerle bu temasın, Kürdistan'ın toplumsal örgütlenmesinde etkileri olması kaçınılmazdı. Osmanlılar Kürdistan'ın büyük bölümünü ele geçirdikleri zaman (y. 1515), farklı büyüklükte ve örgütsel karmaşıklıkta, bazıları o dönemde geçmişinin eski

çağlara gittiği iddiasında bulunan devlet benzeri birimler olan birkaç emirlik bulunuyordu. Bunların siyasal sistemi ittifak ve/veya vassallik ilişkileri içinde olduğundan, az çok Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen konfederasyon-devletlerini andırıyordu. Osmanlı fethi, emirliklerin imhasıyla değil, alıkonulmasıyla ve yerel hükümdarın (emir veya mir) konumunun pekiştirilmesiyle sonuçlandı. 1.800 civarındaki bu emirliklerin bazıları hala varlığını koruyordu. O döneme gelindiğinde, örgütlenmeleri Osmanlı Devleti'nin çok etkisinde kalmış gibi görünür.[4] İran Kürdistanı'nda, hakkında bilgiye sahip olduğumuz iki emirliğin, yani Ardalan ve Guran'ın her ikisinin de, Osmanlı süzerenliğinde bulunanlardan önemli ölçüde farklılık arz ettiği görülür: Söz gelimi, ikisinde de yönetici katman büyük ölçüde aşiret dışıdır. Bunun, Osmanlı ve İran devletlerindeki örgütlenme ve politikalarındaki farklılıkları temsil ettiği, baştan çıkarıcı bir tahmin olarak kendisini dayatıyor. Gelgelelim, işin içinde aynı derecede önemli olabilecek başka etkenler de vardır: Doğal koşullar, nüfus yoğunluğu, göçebe nüfusun yerleştirilme oranı vb.

Yakınlarda birden fazla güçlü devletin varlığının da, Kürdistan'daki siyasal süreç üzerinde özel etkileri olmuştu. Örneğin, yerel aşiret reislerine süzeren devletle ilişkilerinde hareket kabiliyeti verdi: Sadakatlerini değiştirme tehdidinde bulunma imkanları vardı; bunu fiilen yaptıkları da oldu. Dahası, bu aşiret reislerinin yerel rakipleri, onların yerini almak istediklerinde halk desteğine bağımlı kalıyorlar, sadece rakip devletin yardımına başvurmaları yetebiliyordu. Çeşitli emirliklerde, hükümdar aileler bu şekilde "Türk yanlısı" ve "İran yanlısı" dallara ayrıldılar.[5] 19. yüzyıl bilinen nedenlerle, Kürdistan yönetici çevrelerinde "İngiliz yanlısı" ve "Rus yanlısı" kanatların doğuşuna tanık oldu. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Rusya ve İngiltere bölgedeki en güçlü devletler haline gelmişlerdi. Önde gelen Kürtlerin eylemleri, İngiltere ve Rusya'nın, Osmanlılar ve İranlılardan daha güçlü olduğuna ve her ikisinin de Kürdistan'ın denetimini ele geçirmek istediğine ilişkin algılarından şiddetle etkilendi. Bundan başka, Kürt milliyetçiliğinin doğuşu, bu devletlerin siyasal ve askeri yaklaşımlarından ve kuşkusuz, Yunan ve Slav bağımsızlığına verdikleri destekten epeyce cesaret aldı. 1880-1930 döneminin çoğu Kürt milliyetçisi, İngiliz ve/veya Rus himayesinde bağımsız bir devlet tasavvur ediyordu. Bugüne değin, Kürt milliyetçi hareketinin doğası, bu rakip devletlerin haleflerinden, yani ABD ve -çöküşüne değin- Sovyetler Birliği'nin varlığından ve onların desteğinin sağlanmasına ilişkin genel algılamadan kuvvetle etkilendi.[6]

Emirlik, Konfederasyon, Aşiret

Kürdistan'ın toplumsal ve siyasal düzeninde büyük değişimler özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, Osmanlı ve İran devletlerinin merkezi denetiminin gitgide etkili hale geldiği zaman gerçekleşti. İhata edilen devletlerin yönetsel ağlarının dikkatlice ele alınıp temizlenmesinin sonucu, son derece karmaşık yerli siyasal örgütlenme biçimlerinin (emirlikler) yerlerini daha basit olanlara bırakması oldu. Emirliklerin temel örgütlenme kalıbı, en bariz koşutluklar Türkmen konfederasyon devletleriyle olmak üzere, Ortadoğu'daki birçok devletinkiyle

aynıydı. Yönetici, genellikle emirliğin nüfuzlu aşiretlerinden farklı olarak saygın bir soy iddiasıyla, bir reis silsilesine mensup oluyordu. Belirli bir veraset kuralı yoktu, sadece bazı asgari soy koşulları (hükümdar soyuna mensubiyet), zeka, cesaret vb. zorunluluğu vardı. Bir hükümdarın fiilen seçilmesi, genellikle hükümdar soyunda şiddetli bir rekabet ve ilgili iç ve dış güçler aracılığıyla yürütülen sayısız entrika gerektiriyordu. Hükümdar, önde gelen askerîler (aşiret reisleri) ve sivil görevliler ve ulemeden oluşan bir saray erkanıyla kuşatılmış oluyordu. Emirliğin farklı aşiretlerinden olduğu kadar, dışarıdan da devşirilmiş düzenli bir ordusu veya silahlı maiyeti vardı. Bu maiyet ideal olarak sadece hükümdara sadıktı, ama bunlar emirliğin toplam askeri gücünün yalnızca küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Ordunun büyük bölümü, onları ihtiyaç halinde seferber edebilen reislerinin önderliğindeki aşiret üyelerinden oluşuyordu. Genellikle göçebe ve yarı-göçebe aşiretler, aslında çiftçiler ve zanaatkârlardan oluşan alt tabakaya hükmeden askeri bir kast oluşturuyordu: Aşirete bağlı olmayan Kürtler, Hıristiyanlar ve Yahudiler.

Aşiretlerin hepsi emirliğe aynı yakınlıkla bağlı değildi. Kalıcı çekirdek, sayıları tipik olarak iki olmak üzere, her biri diğeriyle bağlantısız reis soyundan gelen bir dizi konfederasyonlar halinde örgütlenmişti. Ben, yakından incelediğim örneklerin hiçbirinde, bu konfederasyonların emirlikten önce var olup olmadığını kesin olarak tespit edemedim. Efsaneler, bazıları için bunu ileri sürüyor,[7] ancak, en azından birkaç örnekte, bana emirliğin kendisi bu konfederasyonların *raison d'être*'i olmuş gibi göründü.

Aşiretlerin konfederasyonlar halinde örgütlenmesi, emirin “böl ve yönet” kuralını uygulayabilmesini mümkün kılan şekilde ve onları birbirine karşı az çok dengeleyen unsurdu. Bu konfederasyonların reisleri emirin danışmanları ve akıl hocalarıydı ve birçok durumda siyaseti gerçekte onlar yürütüyordu. Emirliği oluşturan her bir aşiretin bir de kendi reisleri vardı, ama öyle görünüyor ki, bunların işlevi *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) idi ve nadiren önemli roller oynuyorlardı.

Birden çok kentsel merkezi bulunan emirliklerde, emir en önemli kenti kendi ikametgahı ve başkenti yapıyor, diğer kentlere ve civar bölgelereyse, genellikle yakın akrabaları arasından yöneticileri atıyordu. Bu yöneticileri askeri ve mali işlerle ve en önemli yargı davalarıyla ilgileniyorlardı; diğer işler aşiretlerin ve alt-aşiretlerin reislerine bırakılıyordu. Gene de, aşiret reisleri, emirlik yöneticileri, emir ve merkez! yönetim arasında gelir bölümü hakkında pek az bilgi bulabildim. Bu, büyük olasılıkla söz konusu yetkililer arasındaki fiili güç dengesi sıklıkla değiştiği için, büyük dalgalanmalara işaret ediyordu.

Bütün aşiretler şu ya da bu emirliğe bağlı değildi. Muhtemelen her zaman (ve 1.800 civarında kesinlikle) emirlikleri birbirine karşı dengeleyerek hassas bir bağımsızlığı sürdürmeyi başarmış gruplar vardı: Göç güzergâhları birden çok emirlikten geçen göçebe aşiretler ile emirliklerin kıyılarında yaşayan yarı-göçebe (yaylacı) aşiretler. Bu aşiretler, bir bakıma, emirliklerin sınırlarına mensuptu. Orada siyasal süreçler, daha alt ve daha az karmaşık bir düzeyde,

imparatorlukların sınırlarındakiler gibi, yani emirlikler içinde ve arasında yineleniyordu.

Burada “konfederasyon” ile “aşiret” arasında yapılan ayırım, bir kategori ayırımı olmaktan çok, bir derece ayırımıdır. Kürtçe kullanımda böyle bir ayırım yapılmaz: Her ikisi de aşiret veya tayife olarak adlandırılır ve aynı terimler aşiret kesimlerinde bile kullanılır. Kürt aşiretleri, en azından bir (ama genellikle birçok) soy ile kendilerini onunla ilişkilendiren bir dizi başka insandan oluşan siyasal birliklerdir. Kürdistan’da oldukça farklı karmaşık dereceleri bulunur: Bir veya iki soydan oluşan aşiretler, bir dizi (zikredilen) soy birliklerinden oluşan aşiretler, soy birliklerinin birliklerinden oluşan aşiretler, vb. Karmaşıklığın boyutu ve derecesi bir süreklilik oluşturur ve “konfederasyon” teriminin “aşiret”ten daha uygun olduğuna karar vermek, genellikle bir tercih meselesidir. Benim kullandığım anlamda, bir konfederasyon, bir aşiretten daha az bütünleşik, sınırları daha muğlak tanımlanmış, büyük çaplı bir birliktir. Önceden bağımsız bir varoluşa sahip olmuş ve ayrı bir kimliği alıkoymuş aşiretlerin siyasal bir birliğidir. Tek tek kişilere, konfederasyondan çok, kendi aşiretlerinin ismiyle gönderme yapılır. Ortak bir ata icat etme eğilimi olan yerlerde, bu artan bir bütünleşmeyi düşündürür ve ben burada “konfederasyon”dan çok, “aşiret” terimini kullanmayı yeğliyorum.

Konfederasyonlarda ve aşiretlerde, birkaç düzey reisler vardır: Konfederasyon, aşiret, soy, geniş aile, hane. Aşiret ve en geniş soy arasında bir veya birden çok orta düzeyler bulunduğu durumlarda, “alt-aşiret”lerden söz edeceğim. Konfederasyonlarda ve büyük aşiretlerde reisler, genellikle sıradan insanlara yakından bağlantılı olmayan ve kendi hakimiyetlerini dayatacak silahlı bir maiyete sahip ayrı bir reis soyuna mensuplarken, daha küçük aşiretlerde reis genellikle sıradan insanlarla bağlantılı ve zor kullanma yerine rıza ile hükmeden kişilerdi (hala öyledir). Farklı tarihsel dönemlerde, en önemli siyasal rolleri farklı önem düzeylerindeki reisler oynadı. Örneğin, bugünler de eski birkaç konfederasyon, sadece ismen bile olsa varlığını korumaktadır.

En üstteki reisler saygı görseler de, artık siyasal işlevleri yok. Gerçek siyasal güç, iki yüzyıl önce çok daha önemsiz olan aşiret veya daha sıklıkla alt-aşiret olan birliklerin reislerinin elinde bulunuyor. Bu değişim, ekonomik değişimlerden çok, siyasal ortamdaki değişimlerle, yani aşağıda ele alınacak merkezi devletle bağlantılıdır.

Kürt Aşiretleri ve Osmanlı Devleti

19. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı ve İran hükümetleri, yönetsel reform girişimlerinde. Kürt emirliklerinin kalanlarını feshetti. Bu reformlar, Kürtlerin de çok iyi anladığı gibi, Avrupa baskısının bir sonucuydu. Son büyük emirlik olan Botan’ın imhası ve hükümrani Bedirhan Bey’in ele geçirilmesi (1847), İngilizlerin Babıslı’ye müdahalesinin dolaysız sonucuydu. Bedirhan Bey, Nasturi uyruklarından bazılarının katledilmesinden sorumluydu ve İngilizler onun cezalandırılmasını talep ettiler.[8]

Emirliklerin ortadan kaldırılması, kargaşa ve kanunsuzlukla sonuçlandı. Artık emirler tarafından denetlenemeyen aşiret çatışmaları mantar gibi çoğaldı. Yalnız emirliklerin kendisi değil, aşiret konfederasyonlarının büyük çoğunluğu da dağıldı. İhtiraslı reisler, daha önce emirlere ait olan iktidarı olabildiğince gasp etmeye çalıştı; bu da birçok baskın, çekişme ve savaşı getirdi. “Reis” tipinde birçok önder yerini eşkıyalara bırakmak zorunda kaldı.[9] O döneme ait raporların tümü, fiziksel güvenliğin bulunmayışından söz eder. Devlet henüz kanun ve düzeni yeniden kuramayacak kadar zayıftı. Vilayet yöneticilerinin en fazla elinden gelen, cezalandırma baskınları düzenlemek veya bir reisi diğerine karşı desteklemek ve ara sıra ona askeri destek vermekten ibaretti. Birçok aşiret çatışmasında pazarlık edecek veya bir çözümü dayatacak otoriteleri yoktu.

Bu Hobbes-vari durumda, bir çeşit düzeni sağlayabilen tek bir “geleneksel” otorite tipi kalmıştı: Şeyh. Şeyhler, genellikle tasavvuf veya derviş tarikatlarıyla ilişkili “kutsal adam”lardı. Birçoğunun, kendilerine yaygın itibar kazandıran dindarlık, bilgelik ve mucizevi güçlerle ilgili şöhreti vardı. Birçok kişinin, belirli zamanlarda, kimi zaman sadece nezaket gereği, ama daha sıklıkla, koruyucu bir muska, kısırlık devası, ruhani veya dünyevi sorunlar hakkında tavsiye veya bir çatışmada aracılığını istemek niyetiyle ziyaret ettiği, belirli bir şeyhle özel bir ilişkisi vardı (hala öyledir). Şeyhler genellikle belirli bir aşiretle özdeşleştirilmez (gerçi bütün bir aşiret kendilerini aynı şeyhin müridi olarak görebilir), bu yüzden şeyhler aşiretler arasındaki çatışmaların tarafı olmazlar. Bu ve içlerinden bazılarının gördüğü yaygın itibar, onları bu tür çatışmaları - arabulucular, danışmanlar, aracılar, hakemler ve varılan anlaşmanın garantörleri olarak- çözebilecek tek güç haline getirdi.

Aşiret çatışmalarının başarılı çözümü ise, itibar ve siyasal nüfuzlarını artırdı. Tedricen bazı şeyhler eski emirlerin işlevlerinden bazılarını üstlenir oldu. Yirmi yıl kadar süren kargaşa ve asayişsizliğin ardından, yaklaşık 1860’tan itibaren, şeyhlerin Kürdistan’ın en nüfuzlu siyasal liderleri haline geldiğini görüyoruz. İlk Kürt milli isyanlarının çoğuna (1930’lara kadar) şeyhlerin önderlik etmesi bir rastlantı değildir: Aslına bakılırsa, belirli sayıda aşiretlerin uyum halinde harekete geçmesini sağlayabilecek önder olarak neredeyse bir tek onlar kalmıştı. Öncelikle dinsel olan bu liderlerin artan siyasal nüfuzuna katkıda bulunan bir diğer etken de, Avrupalı misyonerlerin faaliyetlerinin Hıristiyanlık karşıtı duygularla ve Kürtlerin Müslüman kimliğinin vurgulanmasıyla sonuçlanmasıydı. Gelgelelim, şeyhler anlaşmazlıkları çözmekle kalmadılar: Tamam siyasal güçlerini bunu yapma yeteneklerinden almaları nedeniyle, aynı zamanda güçlerini artırmak istiyorlarsa bu çatışmalara ihtiyaçları da vardı. Bu nedenle, bazı ihtiraslı şeyhler, kendi otoritelerini kabul ettirmek amacıyla, rakip aşiret reisleri arasındaki çatışmaları körükledi.[10]

Tedricen ve geriye dönüşlerle birlikte, Osmanlı Devleti ve 20. yüzyıldaki ardılları, büyük aşiret reislerinin ve şeyhlerinin gücünü kırarak Kürdistan’ı sıkı merkezi denetim altına aldılar. Sonuç, aşiretlerin tam bir çözülmesi değil ama niteliklerinde bir değişme oldu. Başarılı merkezîyetçilik daha büyük yapıları

kırdı, fakat bunu yaparken bir yandan da, bu yapıların parçalarının bağımsız eylemlerini serbest bırakmış oldu. Devlet ve idari organları Kürt toplumuna ne kadar derinlemesine nüfuz ettiyse, etkileşime girdiği aşiret birlikleri o kadar küçüldü. 19. yüzyılın başlarına değin Osmanlı ve İran hükümetleri Kürtlerle, içişlerine nadiren müdahale ettikleri büyük aşiret topluluklarına hükmeden, büyük ölçüde özerk emirler aracılığıyla ilişki kuruyordu. İlk büyük yönetsel reformlarla emirlerin yerini, aşiret nüfusuna, büyük aşiretlerin ve konfederasyonların reisleri veya ara sıra nüfuzlu bir şeyh aracılığıyla hükmeden, merkezden atanmış mülki yöneticiler aldı. Devlet bürokrasisinin daha da genişlemesi, büyük aşiretleri ve konfederasyonları parçaladı ve daha küçük reislerin devlet ve toplum arasında aracı olmasıyla sonuçlandı. Böylelikle bu aşiret birimleri, emirliklerden konfederasyonlara, büyük aşiretlerden küçük aşiretlere doğru küçüldü. Bunlar her bir adımla, büyük bir soy grubu olarak aşiretin ideal modeline biraz daha çok benzemeye başladı. Aşiret ideolojisinde oldum olası temel öneme sahip olmuş kan bağı, aşiretin fiili işleyişinde siyasal bağlılıklardan daha önemli hale geldi. Aşiretsizleşme sürecine girmek yerine, Kürt toplumu belirli bir anlamda daha da aşiretçi bir hale geldi. Aşiretler üstü konfederasyon yapılarının yok olmasıyla birlikte, dar aşiret bağlılıkları daha belirginleşti ve aşiretler arası kan davaları arttı.[11]

Aşiretlerin genel “gerileme” eğilimi, merkezi otoritenin zayıfladığı veya herhangi bir nedenle devletin güçlü aşiretlerin varlığını kendi çıkarına uygun gördüğü zamanlarda kısa süreliğine bile olsa bazen tersine döndü. Söz gelimi, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid’in Hamidiye Alayları’nı Kürt aşiretlerinden toplaması buna bir örnektir. Her alay, kendi reislerinin kumandasında aynı aşiretten 500 ila 1.150 adamdan oluşuyordu. Görünüşte Hamidiye’nin görevi, yabancı (yani Rus) akınlarına karşı sınırı korumak ve imparatorluğun doğu vilayetlerindeki Ermeni nüfusu denetim altına tutmaktı. Padişah için, bu alaylar doğuda, tamamen güvenemediği düzenli bürokrasi ve ordudan bağımsız, paralel bir denetim sistemini temsil ediyordu. Hamidiye, yüksek düzeyde bir yasal muafiyetten yararlandı -ne sivil yönetimin, hatta ne de düzenli askeri hiyerarşinin onlar üzerinde bir yetkisi vardı ve hiçbir mahkeme Hamidiye Alayı üyelerinin işlediği suçları yargılamaya yetkin değildi -ve alaylar neredeyse bağımsız aşiret reisliklerine dönüştü. Kumandanları yalnız kendi aşiretlerinin denetimini sağlamaştırmakla kalmadılar, aynı zamanda bu denetimlerini Hamidiye Alayları’nı oluşturmamayan komşu aşiretlerin aleyhine de genişlettiler. Hamidiye’nin kurulması, yeni aşiretlerin kuruluşunu önlemedi, ama mevcut aşiretlerin bazılarını, komşularının aleyhine ekonomik ve siyasal olarak güçlendirdi ve bu da aşiret sistemini içsel olarak daha hiyerarşik hale getirdi.[12]

Reformcu Türkler, Sultan Hamid’e duydukları tepkinin en kötü yanı olarak gördükleri Hamidiye Alayları’ndan nefret ediyorlardı ve 1908 Jön Türk darbesinden sonra, bu alaylar dağıtıldı. Ne var ki, birkaç yıl sonra bazıları başka bir adla yeniden canlandılar. I. Dünya Savaşı’nda, en azından Osmanlı

kuvvetlerinin bir parçası olarak önemli bir rol oynamadılar.[13] Savaş yıllarında ve savaş ertesinde zayıflayan merkezi denetim, büyük konfederasyonların güçlü reisler önderliğinde kendilerini yeniden kabul ettirmelerini mümkün kıldı. Eski birliklerini yeniden kazandılar, hatta komşu aşiretleri de kendi yörelerine çektiler. Yeniden hayata dönen bu konfederasyonlardan birkaçı, 1920'lerde en çok da Kürt milliyetçiliğiyle ilişkileri nedeniyle gazete başlıklarına bile çıktılar: Hevêkan (Türkiye'de, Mardin'in doğusu), Celali (Ağrı Dağı havalisi), Pizdar (Irak'ta Kalih'in doğusu) ve aşağıdaki örnek- olay incelemesinin konusu olan Şikak.

Bu dönemde Hevêkan ve Şikak ve muhtemelen Celali konfederasyonlarının örgütlenmesi, bazı yönlerden "ideal" kalıptan farklılık gösteriyordu. Fredrik Barth bize, Caf konfederasyonunun bir parça idealize edilmiş betimlemesini vermiştir.[14] Bu betimlemede Caf, bazıları "gerçek" Caf, diğerleri daha periferik, hepsi de tek bir hakim soydan Beyzade'ye tabi bir dizi soydan oluşur. Hevêkan ve Şikak, bir değil rekabet halinde birkaç soy olması ve her birinin konfederasyonun belli bir üye aşiretle ilişkili olmasıyla bu modelden ayrılır. Bu bana, konfederasyonların son dönemlerdeki (yeniden) oluşturulmasının bir göstergesi gibi geliyor. Büyümeleri ve bütünleşmeleri, reis soylarından birinin zaferiyle birlikte gerçekleşti.

Üye aşiretler, kendi kimliklerini korudu. Her biri çok iyi tanımlanmış arazilerde meskûndü ve çok iyi tanımlanmış otlaklara sahipti veya bunlar üzerinde hak sahibiydi. Bu aşiretlerde liderlik, konfederasyonlarda olduğundan daha kalıcı olmuş gibi görünüyor. Baba tarafından kuzenlerle evliliğe yönelik güçlü tercih göz önüne alındığında bunlar genellikle çok dar olmayan grup içi evliliklerdi. Bu üye aşiretler, bazıları Müslüman, bazıları Yezidi olan, hatta Hıristiyan grupların bile konfederasyonun parçası olarak görüldüğü Hevêkan örneğindeki gibi tamamen heterojen olabiliyordu. Bu aşiretlerin hepsi konfederasyon için eşit siyasal statüye sahip olmuyordu: Konfederasyona siyasal ve askeri olarak hakim olan "merkezi" aşiretlerin yanı sıra, daha çok başarısı yüzünden veya boyun eğdirildiği için konfederasyona katılmış marjinal "bağımlı" veya "vassal" aşiretler vardı. Bu ikinciler, bunalım dönemlerinde ipleri ilk koparan gruplardı.[15]

Görelî sükûnet dönemlerinde, ihtiraslı reislerin güçlü bir merkezi devletçe desteklenmedikçe, böyle büyük konfederasyonların etkili yüksek bir liderlik konumuna yükselmesi veya bunu sürdürmesi neredeyse olanaksızdı. İtibarlı soy, savurgan konukseverlik, bilgelik, tebaasına yardım etmeye hazır olma (reisliğin "başkan" tipinin özellikleri), bir reisin sayılmasına yardımcı oluyordu belki, ama onun yüksek hükümdar olarak genel kabul görmesini garanti ettiği enderdi. Böyle dönemlerde, konfederasyonun yüksek liderliği için, her biri sadece belirli aşiret üyelerince kabul gören çeşitli rakipler oluyordu. Konfederasyonu oluşturan her bir aşiret içinde, aynı zamanda her biri konfederasyon düzeyindeki rakiplerden biriyle ittifak kuran çeşitli aşiret reisliği heveslileri de bulunuyordu.

Gelgelelim, 1915-30 dönemi gibi, zayıf hükümet zamanlarında. Rakip aşiret reisleri, aşiretlerdeki destek noktasını artıran türden -reisin “eşkîya” yönü-askeri faaliyetlere girdiği de oluyordu. Bu faaliyetlere, kervanlara veya kentlere ya da -birinin kendi aşiretinin birliğini pekiştirmenin kusursuz yöntemi olarak-komşu aşiretlerin köylerine baskın yapmak dahildi, ama anlaşılan, kişinin kendi aşiretinin köylerine veya mezralarına yönelik akınlar o derece önemliydi. Akınlar başlıca rakip bir reisin “aşiret dışı” tebaasına onun otoritesini tanıyan bağımlı (alt) aşiretlere yöneliyordu. Bu akınlarda genellikle öldürmeler ve yıkımlar azdı: Sadece hayvanlar sürülüp götürülüyor ve taşınabilir mallar alınıyor ve daha sonra her ikisinin iade edildiği de oluyordu. Akınlar reisin maiyeti tarafından, ama tüm eski toplumsal bağlarını koparmış (haber kaynaklarından birinin deyişiyle, “reisleri emrederse kendi babasını bile öldürmeye hazır” olan) farklı kökenlerden savaşçılar (kimi zaman içlerinde Kürt olmayanların bile bulunduğu) tarafından yürütülüyordu. Tek sadakat odakları olan aşiret reisiyle birlikte ve onun kesesinden yaşıyorlardı. Daha barışçıl dönemlerde, reis için aşar toplama ve aşiret dışı tebaayı angaryaya zorlamak gibi görevleri yerine getiriyorlardı. Art arda birkaç akın başarılı olduğunda, ister korkudan isterse daha gözüpek ve kurnaz reisin en iyisi olduğu düşüncesinden olsun, köylerin ve aşiretteki kesimlerinin sadakatlerini akıncı reisten yana değiştirdikleri de oluyordu.[16]

“Eşkîya” ve “reis” ille de farklı aşiret reisi tipleri değildir; bunlar daha ideal reisin birbirini tamamlayan yönleridir. Eski, yerleşik aşiret hanedanlarının evlatları da, tıpkı kendilerine meydan okuyan herhangi bir türedi gibi eşkıyalık yapabilir. Reisin hangi yönünün baskın olacağını belirleyen, büyük ölçüde dış siyasal etkenlerdir. Bununla birlikte, en başarılı eşkıya reislerin bile, tek başına bu yollarla iktidara gelmesinin mümkün olmadığını altını çizmek gerekiyor. Bunlara, her tip reis tarafından her dönemde kullanılan yöntemi de eklemek gerek: Dış güçlerle siyasal ittifaklar. Bu dış güçler diğer aşiret veya federasyonların (Şikak ve Hevêkan’ın reislerinin kendi konfederasyonlarının “merkezi” aşiretleri üzerinde tam bir hâkimiyet kurmalarından önce öteki aşiretler arasında yaygın bir yandaş edinmiş olmaları önemlidir) yanı sıra kentsel tüccarları içerebilmekteydi, ama en önemli güçler, kuşkusuz devletlerdi. Devletin fiilen bir denetimi olmadığı zaman bile, -bütünüyle namevcut olmadığı ve kuramsal olarak nihai şiddet yaptırımını uygulama gücüne sahip olduğu sürece- bir reis ondan büyük güç devşirebiliyordu. Devlet, “sadakat” vaatleri karşılığında, bir reisi aşiretinin veya konfederasyonunun tek yüksek lideri olarak tanıyabiliyordu. Aynı zamanda halifeliği de yaygın kabul gören Osmanlı padişahının bir reisi tanıması halinde, bu başlı başına etkili oluyordu. Gelgelelim, sıklıkla devlet tarafından tanınma, önemli armağanlar ve tanınan reisin zorlayıcı gücünün artmasıyla kanıtlanıyordu.

19. yüzyılın son yirmi-otuz yılından itibaren, birçok reis bölge devletlerinin yanı sıra, Rusya ve/veya İngiltere’yle de ilişkiler kurmayı yararlı buluyordu. Bu devletler, her ne kadar sevilme de, padişah veya şahtan daha güçlü (ve

dolayısıyla daha yararlı müttefikler) olarak görülüyordu. İngilizler, I. Dünya Savaşı'na dek kaçamak davranmışa benzerken, Rusya önde gelen Kürtleri birkaç kez Kafkas ve Gürcistan turlarına davet ederek onlara pek çok vaatte bulunduğu gibi, reislerle dağıttığı para ve armağanlarla onların konumunu da güçlendirdi.[17]

Aşiret Nüfusu ve Aşiret Dışı Nüfus

Geçmişte her dönemde tüm Kürtlerin “aşiret mensubu” olduklarını kabul etmek doğru olmaz. Gevşek soy çizgilerinin ötesinde hiçbir özerk toplumsal örgütlenmesi olmayan çok büyük sayılarda (kurmanc, goran, ra'iyet, misken gibi çeşitli adlarla anılan) “aşiret dışı” Kürt köylüsü oldum olası vardı. Üzerlerinde hakimiyet kurup onları sömüren aşiretler, kendi örgütsel yapılarını onlara da dayatıyordu. Böylelikle, Şikak konfederasyonunun hakimiyetindeki topraklarda yaşayan bir kurmanc kendisini belli bir aşiret veya alt-aşiretle özdeşleştirebiliyor, hatta rakip Şikak kesimlerinden yaşayan kurmanc'a düşman bile olabiliyordu. Genellikle kurban olarak olsa bile, alt-aşiretler arası kan davalarında rol oynadıkları oluyordu, ama hiç kimse onları gerçek Şikak olarak görmüyordu. Aşiret mensupları, genellikle (ama zorunlu olarak değil) göçebe veya hayvancılık yapan yaylacılar olan askeri bir elitti. Aşir ve aşiret terimleri, çoğu zaman belirli bir aşirete değil, bir tür askeri kast oluşturan aşiret mensuplarına gönderme yapar. Birçok 19. yüzyıl seyyahı, aşiret ve sipahi -bu ikincisi geleneksel Osmanlı askerî sınıfı olan feodal atlı sınıftır- terimlerinin Kürdistan'da birbiri yerine kullanıldığını gözlemlemiştir.[18]

Artık çoğu göçebe aşiret mensubu iskan edildiği ve ziraatçılığa başladığı için, aşiret ve aşiret-dışı Kürtler arasındaki fark eskisi kadar aşikar değildir. Bununla birlikte, bu ayırım Kürtlerin kendi aralarında hala gözetilmekte ve sık sık toprak hakimiyetine yansımaktadır; İran'daki çeşitli Kürt aşiretlerindeki bilgi kaynaklarım, en azından hurde-malik (küçük toprak sahibi) olmayan herhangi bir aşiret mensubu tanımadıklarını iddia ettiler. Gelgelelim, aşiret-dışı Kürtler, genellikle kiracılar, yarıcılar ve topraksız tarım işçileridir. Rayat, yani İran Toprak Reformu uyarınca toprak mülkiyet hakkı alanlar, yerleşik aşiret mensuplarından pek az fark göstermelerine karşın, hala onlarla eşit görülmezler. Her aşirette, aşiret mensuplarıyla onların aşiret-dışı tebaası arasında kasta benzer katı bir bölünme varlığını koruyordu; ancak, kimi zaman bu iki tabaka arasında önemli hareketlilik olmuş gibi de görünmektedir. Refah dönemlerinde bazı aşiretlerin gösterdiği büyüme (beş ila on yıllık dönemlerde yüzde 200'lük artışlar ender değildi) ancak bunların başka yerlerdeki aşiret-dışı unsurlarla eklenmesiyle mümkün oluyordu. Ters süreç, yani aşiretsizleşme, başka bir aşiret tarafından fethedilme veya yerleşmeyi izleyen yoksullaşmanın sonucu olabiliyordu.

Müslümanlar ve Hıristiyanlar

Yakın geçmişe değin, ister aşiret mensubu olsun ister aşiret-dışı, Kürtler Türk-İran sınırının tek sakinleri değillerdi; bölgeyi, başta Hıristiyanlar (Ermeniler ve Nasturiler) ve Yahudiler olmak üzere diğer etnik gruplarla paylaşıyorlardı.

Zanaatkarların çoğu ve birçok kentsel tüccar bu etnik gruplara mensuptu. Her nasılsa, Hıristiyanların büyük bölümü çoğu zaman daha gelişkin bir teknolojiye sahip oldukları için aşiret-dışı Kürtlerden daha müreffeh olan ziraatçilerdi. Çoğu yerde, Kürt aşiretlerinin siyasal egemenliği ve ekonomik sömürsü altındaydılar, ama bu her yerde böyle değildi. Van bölgesi, I. Dünya Savaşı'na değin, hiçbir aşirete tabi olmayan (özellikle Hamidiye'nin kurulmasından sonra Kürt aşiretlerin baskınlarından bağışık olmamakla birlikte) hem kırsal hem de kentsel büyük bir Ermeni nüfusuna sahipti.[19] Gelgelelim, şu anki bağlamımız açısından en önemli Hıristiyan nüfus, Hakkarili Nasturi (Süryani) topluluklardı.[20] Kürtler arasında olduğu gibi, Nasturi topluluklar da aşiret ve aşiret-dışı (ra'iyet) unsurlar barındırıyordu. Her aşiret topluluğunun kendi siyasal ve askeri liderleri (melik) vardı, ama hepsi Nasturi patriğini (Mar Şimun ailesinin kalıtsal bir işlevi) en yüksek otoriteleri olarak tanıyordu. Kürtlerle aşiret Nasturileri arasındaki ilişkiler, uzun zamandır eşitler arası bir ilişkiydi; patrik, Kürt aşiret kavgalarında aracılık ediyor, Nasturilerin bir Kürt şeyhine başvurduğu da sık görülüyordu.[21]

Avrupalı devletlerin Kürdistan Hıristiyanları arasındaki misyonerlik faaliyetlerini artırdığı 19. yüzyılda Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinde gözle görülür bir kötüleşme oldu. Gerek Hıristiyanlar gerek Kürtler, misyonerlerin faaliyetini büyük devletlerin daha dolaysız müdahalesinin bir ön hazırlığı olarak görüyorlardı. Kudretli hamileri olduğunu hisseden Hıristiyanlar, Kürt aşiret reislerinden gördükleri geleneksel sömürü ve baskıya direnmeye başladılar. Anlaşılır bir biçimde, birçok Kürt Avrupalı devletlerin Osmanlı ve İran hükümetleri üzerindeki artan hakimiyetini, Kürdistan'daki artan misyonerlik faaliyetini ve bunun sonucunda yerel Hıristiyanların militanlığını bir tehdit olarak algıladılar; öfkelerini bu sonunculara yönelttiler. Gitgide artan bu zıtlasma, Kürtleri Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist propagandasına açık hale getirdi ve Hıristiyan katliamlarına yol açtı.[22]

Panislamizm ve Kürt Milliyetçiliği

Kürt aşiretlerinin sadakatleri, parçalı ittifak ve muhalefet sistemine dayanıyordu. Ne var ki, incelediğimiz dönemde, aşiret sadakatinden daha fazla ilgi gören iki önemli ideoloji ortaya çıktı: Panislamizm ve Kürt milliyetçiliği. Bir yandan Panislamizm ve Kürt milliyetçilik hareketleri ile, öte yandan da devletler ile, Kürt aşiretleri ve reisleri arasında ilişkiler açısından belirli bir benzerlik görülür. Aşiret reisleri açısından, bu hareketler devletle aynı ideolojik ve maddi güç kaynaklarını sunuyordu. Bununla birlikte, bu hareketler aşiretlerin askeri güçlerine ihtiyaç duyuyorlardı, ama aşiretler de bunu devletlerinki kadar istikrarsız bir temel olarak gördüler. Bu, özellikle milliyetçi hareket için geçerlidir: Aşiret bölümlenmesi bu hareketin hep ana zaafi olmuştu.

Panislamist hareket, Osmanlı Devleti veya daha kesin biçimde söylemek gerekirse, padişah ve halifeyle yakından bağlantılıydı. Önce, Avrupalı devletler ve onların Kürdistan'daki Hıristiyanlara verdiği düşünülen destek Kürtlerin kaygılarını uyandırdı. "Hıristiyan tehdidi", savunmayla ilgili nedenlerden

Müslüman dayanışmasını zorunlu kılıyordu. Dahası, Panislamizm, Kürt aşiret mensuplarına, Hıristiyan mülklerini yağmalamaları için ruhsat da veriyordu. İkinci olarak, İslamcı duyguları pekiştirmek Kürdistan'ın en nüfuzlu liderleri olan şeyhlerin çıkarıydı. Şeyhler onun en ateşli propagandacıları oldular. Üçüncü olarak, Panislamist hareketi başlatan kişi olmasının yanı sıra, Hamidiye'nin de kurucusu ve hamisi olan Sultan II. Abdülhamid, Kürt aşiret reisleri tarafından, onların gücünü kırmaya hevesli reform yanlısı devlet bürokrasisine karşı kendilerinin hamisi olarak görülüyordu. Hamid'in haletleri bu sadakatleri devraldı.

Bazı gözlemciler göre, Panislamist propaganda öylesine etkiliydi 1914-15'te neredeyse tüm Kürtler (İran'dakiler de dahil), cihad çağrısı olumlu yanıt verdi, ama diğerleri, onların Osmanlı- İslam davasına bağlılıklarını ciddi biçimde sorguluyordu. Urumiye'deki Rus konsolosu Basile Nikine, Rus tekliflerine olumlu tepki vermiş ve önceden Rus parasını kabul etmiş olanlar da dahil, tüm Kürt aşiret reislerinin Kutsal Savaş çağrısına uyduğunu ileri sürer.[23] Başka kaynaklarsa, savaş sırasında Kürt aşiret reislerinin faydacı veya fırsatçı tavrının altını çizer. Hızlı kazançlar ve yağma olanağı doğduğu zaman savaşa katıldılar, fakat tehlikeli çatışmalardan kaçındılar. Askere alınan Kürt gençler toplu halde firar ettiler ve içlerinde bazı eski Hamidiye kumandanlarının da bulunduğu çeşitli nüfuzlu aşiret reisleri Rusların safına geçti.[24]

Kürt milliyetçiliği, kısmen Ermeni milliyetçiliğine ve daha sonra Jön Türk hareketine bir tepki ve bunların bir taklidi olarak doğdu. Gerek İngilizler gerek Ruslar, Osmanlılara karşı kullanmaya niyetlendikleri bu milliyetçiliği teşvik ettiler. Görünüşe bakılırsa, bağımsız bir Kürt devletine benzer bir şey kurmaya yönelik ilk ciddi girişim 1880'de Van Gölü'nün güneydoğu kesimlerinde büyük nüfuza sahip bir şeyh olan Ubeydullah tarafından yapıldı. Nüfuzu altındaki birçok aşiretten toplanmış bir orduyla, birçok yerel aşiretin kendisine katıldığı İran Azerbaycanı'nı istila etti.[25] Şeyh, eski İran topraklarında bir Kürt vassal devleti fikrini onaylayan ve anlaşılabilir şeyhi Ermeni devrimcilerle karşı kullanmaya niyetlenen Sultan II. Abdülhamid'in örtülü desteğini aldı. Padişahın desteğini yeterli bulmayan Ubeydullah, İngiliz hükümetine mektup yazarak, niyetleri hakkında onlara da bilgi verdi.[26] Başarısız oldu ama bağımsız bir Kürt devleti ideali kaldı. Birçok aşiret reisi, kendilerine daha fazla kişisel özgürlük ve güç getirme ihtimalinden dolayı olsa da, bu ideali kucakladılar.

Modern milliyetçilik, İstanbul'da ve diğer büyük kentlerde yaşayan eğitimli Kürtlerin görece sınırlı çevresinde gelişti. Botan Emirliği'nin son hükümdarı olan Bedirhan ailesinin üyeleri bunda temel rolü üstlendiler. Emin Ali Bedirhan, 1908'den sonra İstanbul'da yüzeye çıkan Kürtçü hareketin "ayrılıkçı" kanadının başını çekiyordu; sıradan Kürt halkı arasında daha büyük otoriteye sahip Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Abdülkadir ise, hareketin ılımlı "kültürel" kanadını temsil ediyordu.[27] Bedirhanlılardan biri, Abdürrezzak, 1906'da padişahın gözünden düşmüş ve Rusya'ya sürgün edilmişti. 1912'ye gelindiğinde, Kürt milliyetçiliğinin önemli bir yandaşı haline geldiği Batı Azerbaycan'a

yerleşmişti. Bir kaynağa göre, Urumiye’de Kürdistan adında (Kürtçe ve Türkçe) bir gazete çıkarmaya başladı.[28] 1913’te, Rus desteğiyle, Hoy kentinde bir Kürt kültür derneği kurdu; bu dernek aynı yıl daha sonra ilk Kürt okulunu açtı.[29]

I. Dünya Savaşı sırasında, Panislamist duygunun, bir bütün olarak Kürt ulusal duygusundan daha güçlü olduğu ortaya çıktı ve Kürt topraklarını Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayırmaya yönelik ciddi girişimler olmadı.[30] Abdürrezzak Bedirhan, 500 kişilik bir Kürt gücüyle Ruslarla birlikte Osmanlılara karşı harekatlara katıldı, ama Türklerin abartılı algılarına karşın, çabaları önemsiz kalmış ve muhtemelen umut ettiği büyük Kürt isyanını kışkırtamamış gibi görünüyor.[31] Aşiretlerin bir Kürt ulus-devletine pek az sempatipleri vardı.

Buna rağmen, Osmanlı yenilgisinin ardından, milliyetçilik tüm Kürdistan’da hızla yayıldı. Woodrow Wilson’ın (kendi kaderini tayin ilkesini içeren) “On dört Maddesi”[32] ve İngilizlerin Türkiye ile Mezopotamya arasında bir Kürt tampon devleti kurma planlarına ilişkin genel bir bilinç vardı. Bağımsız bir Kürt devleti uygulanabilir hale geldikçe, birçok şeyh ve aşiret reisi ansızın milliyetçi oldular ve isyan ettiler. Bu tür milli ayaklanmalar ile, bir reisin daha geleneksel tipteki yaghigari arasındaki fark, İran Kürdistan’ında bu ikinci tipin en önemli örneğini oluşturan Simko İsyanı’nda da görülebileceği üzere, büyük değildi.

Simko ve Şikak Konfederasyonu

Simko, İran’daki en büyük ikinci Kürt konfederasyonu olan Şikak’ın en üst liderliğine yükseldi. Sadece Kirmanşah’ın batısında yaşayan Kelhor aşireti sayıca onları aşırıyordu. Şikak, Selmas ve Urumiye’nin batısında, Somay ve Bradost’un dağlık yörelerinde yerleşikti. 1.920 civarında, aşiret-dışı tebaa dahil edilmeden, sayıları yaklaşık 2 bin haneydi.

O dönemde komşu aşiretlere ilişkin hiçbir istatistik yoktur, ama 1960 sonlarına ait rakamlar, aşiretlerin Simko’nun döneminde de geçerli olabilecek göreceli güçlerine ilişkin bir fikir verir:[33]

Şikak	4.400 hane	Mamaş	950
Milan	2.030	Zarza	750
Mangur	1.500	Piran	650
Herki	1.350	Beyzade	500
Celali	1.135	Haydaran	300

Bununla birlikte, bu aşiretlerin çoğunun sınırın ötesinde, bu rakamlar dahil edilmemiş kesimleri olduğunu da belirtmek gerekiyor. Özellikle, Herki ve Haydaran, bu rakamların düşündürdüğünden daha güçlüdür.

1920’ye gelindiğinde, tümüyle göçebe kalan Şikaklar azınlıktaydı. Tergevar ve Deşt-i Bil havalisindeki halise denen (devlet arazisi) yaz otlaklarını kullanıyor ve kışlarını Selmas ve Urumiye’deki ovalarda geçiriyorlardı. Aşiretin büyük bölümü, kışlarını dağ köylerinde geçiren yaylacılardı. Şikak kendi sayılarının üç katı olan bir kurmanc nüfusa (aşiret-dışı Kürt köylüleri) hakimdi ve aralarındaki

Hıristiyanlarla da buna benzer bir asalak/sembiyoti ilişki kurmuşlardı. Bu Hıristiyanların çoğu oldukça zengindi; yalnız çiftçi v zanaatkar değil, aynı zamanda yaylacıydılar ve içlerinden bazıları bin koyun ve 40 ata sahipti. Yazları bu hayvanlar Şikak'ın sürüleriyle birlikte, ailenin bir ya da daha çok üyesinin eşliğinde yaylaya giderken, diğer adamlar toprağı ekmek üzere köyde kalıyordu.[34]

Aşiretin ek geliri baskınlardan geliyordu: Şikak'ın soyguncu ve akıncı (şu anda da kaçakçı) olarak kötü şöhreti yaygındı. Bazı yazarlar, asıl mesleklerinin hayvancılık değil, bu faaliyetler olduğunu bile ileri sürmüştür. Öyle görünüyor ki, bu baskınlar ticaret kervanlarından çok, ovaların ve vadilerin yerleşik nüfusuna yöneltiliyordu: Hıristiyan Asuriler (Nasturiler veya Avrupa ya da Amerikan kiliselerinden birine ihtida edenler) ve Şii Azeriler. Gelgelelim, ayırım yapmadan uygulanan bir yağma değildi bu. Aslına bakılırsa, Nikitine, “genellikle bir parababasını soyduktan sonra, ganimetin bir kısmını fakirlere dağıttığından” ovaların yoksul nüfusunun, Cafer Ağa (Simko'nu ağabeyi ve aşiretinin kötü şöhretinin büyük kısmının sorumlusu olan) hakkında oldukça olumlu düşüncelere sahip olduğunu görmüştü.[35]

Şikak, tamamen eşitsiz boyutlarda ve statüde sayısız aşiretten oluşur: Bulduğum listelerde, dokuzunun adı en çok geçen, aşiretlerin sayısı 25'e kadar çıkar.[36] Bunlardan üçü genellikle merkezi, siyasal olarak başat aşiretler olarak gösterilir: Avdovi, Mamedi (veya Mamdoi) ve Kardar. Diğerleri daha marjinal, merkezi aşiretlere ancak büyük bir reisin önderliğinde olduğu zamanlarda katılan, aksi halde düşük profilli aşiretler gibi görünüyor. Anlaşılan bazıları “tabi” aşiretler olarak bağımlı konumdaydılar. Nitekim, Ghilan güçlü alt-aşiret Henare'yi şöyle betimliyordu:

kabile ... şeflerinin Şikakların ağası tarafından onaylanması gerektiğinden onların bir tür vasalı gibidirler. Savaşı sevmezler, daha ziyade besicilik ve hayvan ticareti yaparlar, ancak Şikaklar onları kendileriyle birlikte savaşmaya zorlarlar, ayrıca zarar verdikleri kabilelerin onlara misilleme yapmasına yol açarlar.[37]

Blau 1857'de bölgeyi ziyaret ettiğinde, Henari hala Şikak'a komşu, tamamen ayrı bir aşiret olarak kabul ediliyordu; daha sonraki tüm listelerde, daha alt bir konumdan söz edilmeksizin, Şikak'ın parçası olan bir aşiret olarak anılır. Benzer şekilde, yüzyılın dönümünde önde gelen bir Şikak aşireti olan Mamedi, 1857'de bağımsız bir göçebe aşiretti.[38] Bu, Şikak'ın, birçok diğer konfederasyonun gerilediği bir dönem olan 19. yüzyılın ikinci yarısında, halen mevcut olan konfederasyona dönüştüğü anlamına gelir.

Bu büyümeyi mümkün kılan ve güçlü reislerin yükselişine katkı yapan bir etken, bir sınır savaşı araştırmasından derhal anlaşılır. Somay havalisi, Osmanlılar adına bir Kürt hanedanı tarafından yönetilirdi ve (o zamanlar daha güneyde yaşayan) 1841'den 1893'e dek bu havaliiyi elinde tutan Şikak'ı fethe teşvik eden İran hükümetiydi.[39] Daha sonra Şikak'ın İran topraklarına yaptığı

baskınları önlemeye yönelik nafil çabalarda bulunsa da, İran hükümeti Şikak reislerini, bir ödül olarak sınır havalisinin mülki yöneticiliğine atadı.

Şikak içinde, sırasıyla Avdovi ve Kardar aşiretleriyle ilişkilendirilen (Pisaka denilen) iki reis soyu vardı. İlk aile soyunu, Selahaddin Eyyubi'nin askeri seferlerine katılmış Kürt reislere dayandırıyordu.[40] Bu iki aile arasında daima, konfederasyonun tamamının liderliği üzerine rekabet olagelmişti. Çoğu zaman her biri Şikak'ın ancak bir parçasına hakim oldular.

Yüzyılın dönümünde, en azından üç reis, Şikak'ın en üst liderliği için rekabet halindeydi. En güçlüleri muhtemelen Avdovi Pisakalarından Ali Ağa'ydı; oğulları[41] Cafer Ağa ve (lakabı Simko olan) İsmail Ağa cesur savaşçılar ve gözüpek baskıncılar olarak büyük şöret yapmışlardı. İkinci reis, Mamedi'nin başındaki (bazı kaynaklara göre Simko'nun amcasıdır ama bu konuda hayli tartışma vardır) Ömer Ağa; üçüncüsü de, Kardar Pisakalarından olan ve kendi hakimiyeti altında bazı diğer aşiretler ve alt-aşiretler bulunan (daha sonra yerini kardeşi İsmail'e bırakacak) Mustafa Ağa'ydı. O yıllarda reisler birbiri ardına devrilip durdu. Avdovi Pisakalarının, Ali'nin kardeşi Yusuf önderliğinde, daha güneyde yaşayan başka bir kesimi, Ali, Yusuf pahasına iktidara geldiği zaman dağıldı ve birçoğu sonunda rakip Kardarlar tarafından öldürüldü. Mamedi'den Ömer Ağa 1902'de İranlı yetkililerce, Mustafa Ağa da 1906'da Avdovili rakiplerince öldürüldü. Yaklaşık aynı dönemde, resmi unvanlar almış, fakat Urumiye, Selmas ve Hoy'a verdiği baskınlarla Azerbaycan yönetimini tedirgin etmeyi sürdüren Cafer Ağa, vali ve İran tahtının veliahtı Nizam üs-Saltana tarafından Tebriz'e davet edilip öldürüldü.[42]

Belki Simko'nun hızlı yükselişini sağlayan da, diğer deneyimli reislerin çoğunun bu şekilde ortadan kaldırılması oldu. Ne var ki, Simko kiminle ve ne zaman ittifak kuracağını çok iyi bilen zeki ve fırsatçı bir siyasetçiydi. Delikanlılığında ağabeyi Cafer'e baskınlarda yardım etmişti ve hayatı boyunca bu saldırılara devam ederek maiyetini epey sıkıntıya soktu. Meşrutiyet İhtilali'nde, Simko meşrutiyetçilere (kentli Azeriler) sırt çevirdi ve davet edilmediği halde 300 atlısıyla birlikte, Hoy encümeni'ne karşı Maku'nun mülki yöneticisi İkbal üs-Saltana'nın kuvvetlerine katıldı. Simko'ya ödül olarak Kotur havalisinin mülki yöneticiliği verildi. Baskınlarını sürdürmesine karşın, merkezi hükümet bu atamayı onayladı.[43]

I. Dünya Savaşı'ndan önce Şikak topraklarını ne Türkler ne de Ruslar işgal etmişti; Simko'nun her iki devletle temasları esas olarak dolaylıydı. 1913 öncesinde, Osmanlı yandaşı, Rus karşıtı Azerilerle işbirliği yaptığı anlaşılıyor; fakat 1913'te, kendisine sığınmış olan bu Azerilerden birini, gözlerine girmek niyetiyle Ruslara teslim etti.[44] Anlaşılan başarılı da oldu, zira aynı yıl bir Rus gözlemci, eskiden Kardar Pisakalarından (Simko'nun baş rakibi) İsmail Ağa'ya bağlı olan iki aşiret reisinin, Rus baskısı altında, ona sadakat yemini ettiğini bildirdi.[45]

Bu döneme gelindiğinde Simko Kürt milliyetçileriyle düzenli temas halindeydi ve onun için ne kadar anlamlı olduğunu söylemek olanaksız olsa bile, öyle görünüyor ki, onların söylemlerinden bir bölümünü benimsemişti.

Simko, ünlü Şeyh Ubeydullah'ın torunu ve halefi Şeyh Seyyid Taha'nın kız kardeşlerinden biriyle evliydi.[46] Seyyid sınır boyunun en nüfuzlu adamı olduğu gibi, önde gelen bir milliyetçi olduğundan, bu uygun bir evlilikti. Simko ve Seyyid Taha bunu izleyen on yılda pek çok kez işbirliği yapacaklardı.

Simko'nun bağlantılarından bir diğeri, Botan emirlerinin soyundan gelen ünlü milliyetçi ailenin üyesi olan Abdürrezzak Bedirhan'dı. Seyyid Taha, Abdürrezzak ve Simko'nun ağabeyi Cafer, önceden Rusya'ya davet edilmişler ve oradan "cömert armağanlar ve muhayyilelerini ve ihtiraslarını harekete geçiren teşvik mesajları" ile dönmüşlerdi.[47] Abdürrezzak 1912'de Urumiye'de aylık bir Kürtçe gazete çıkarmaya başladı. Ne var ki, bir süre sonra Ruslar onu Urumiye'den sürdüler ve bir tarihçiye göre, 1914'te yayını sona erinceye değin, gazetenin sorumluluğunu Simko üstlendi.[48]

Savaş sırasında Simko fiili çatışmalardan uzak durdu ve sınır havalisindeki denetimini genişletmeye çabalarken, tüm kapıları açık tutmaya çalıştı. Ruslar onu bir kez tutuklayarak Tiflis'teki hapishaneye gönderdiler, fakat değnek yerine havuçla daha çok şey elde edecekleri beklentisiyle, onu serbest bırakıp Hoy kentinde yaşaması ve "sadık" kalması koşuluyla Azerbaycan'a dönmesine izin verdiler.[49] İhtilalden sonra Rus general Baratoff'un askerleri merkezi Kürdistan'dan geri çağrıldığı zaman, Simko, sahra topları da dahil onların silahlarının çoğunu ele geçirmeyi başardı. Kürdistan'ın diğer kesimlerinden de silahlar, milliyetçi bir lider olarak büyük ün kazanmış olan Simko'ya akmaya başladı. Bunlar, ya ayrılan Rusların geride bıraktıkları veya Türk tarafında savaştığı Kürt milislerinin silahlarıydı.

Ne var ki, tek silahlanan Simko olmadı. Nasturi Süryaniler de (yerel olanlar, ama özellikle daha militan Hakkarili mülteciler) çok iyi silahlanmış ve aynı şekilde iyi silahlanmış Anadolu Ermenileri de takviye edilmiş durumdaydılar. Bölgeden ayrılan ve artık onları koruyacak güçleri olmayan Ruslar, arkalarında birçok silah bıraktılar ve savaş birliği halinde örgütlenmeye teşvik ettiler. Arfa'ya göre,[50] bir Fransız askeri misyonu da Türklere karşı kendilerini korumaları için Nasturilere silah getirmişti. Nasturilerin Simko'nunkine benzer arzuları vardı: Urumiye ve Selmas'ta bağımsız bir devlet kurmak. Yerel Müslüman nüfus (ovalardaki Azeriler ve dağlardaki Kürtler) hiç hoşnut olmadığı gibi, İran hükümeti daha da rahatsızdı. Kıtık ve bölgeden ayrılmakta olan Rusların da katkıda bulunduğu karşılıklı hasar ve yağmalar, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında acımasız bir şiddetin artmasına yol açtı. Hıristiyanlar daha iyi silahlanmış durumda oldukları için, en çok zarar görenler Azeriler ile "aşiret-dışı" Kürtler oldu. Urumiye'deki ayaklanmalar sırasında (Şubat 1918), Hıristiyanlar galip geldi ve tüm kentin denetimini ele geçirdiler. İran hükümeti düzeni sağlamakta yetersiz kaldı. O zaman Tebriz valisi Simko'dan yardım istedi. Onun kışkırtmasıyla, Simko Nasturilerin ruhani ve

dünyevi lideri Mar Şirnun'u bir ittifak önerisi hakkında pazarlıklara davet etti ve Mart 1918'de onu kallesçe katletti.[51]

Gelgelelim, Simko'nun adamları istilacı Türk orduları ile İngilizlerin o dönemde Türk ilerleyişini durdurmaya muktedir bir kuvvete dönüştürme girişiminde bulunduğu Ermeniler ve Nasturiler arasında sonraki çatışmalara Simko'nun adamları katılmadı. Ancak liderlerinin ölümünden sonra güçlü bir önderlikten yoksun Nasturiler panik içinde Urumiye'den kaçtıkları zaman, Simko'nun adamları onların peşinden giden Türk kuvvetlerine katıldı ve çoğunu öldürdü (Haziran veya Temmuz 1918). Türk askerleri ve başıbozuk Kürt çeteleri (bazılarının iddiasına göre Simko ve Seyyid Taha tarafından gönderilen) kente girdiler ve geriye kalan her şeyi yağmaladılar.”[52]

Ateşkes, Azerbaycan'daki Türk varlığına son verdiğinde, geride güçlü bir yönetim de kalmamış oldu. İran hükümeti Tebriz ve Urumiye'ye yeni valiler atadı, fakat onlar da Batı Azerbaycan'ın kontrolünü sağlayamadılar. Güçlü bir iktidar temeline sahip tek otorite olarak, özel maiyeti birçoğu Kürt olan, ya düpedüz asker kaçağı veya milliyetçi motivasyonlu kişilerden oluşan yüzlerce Osmanlı askeriyle tahkim edilmiş durumdaki Simko kalmıştı; diğerleriyle, yüksek ücret vererek ve evlendirerek Simko'nun yanına çektiği paralı askerlerdi. Bazıları Ruslardan alınmış sahra topları ve makineli tüfeklerle donanmış bu kuvvetle, İran hükümetinin Azerbaycan'daki eğitimsiz askerleri boy ölçüşmezdi.

Hükümet bir süre, ovalara her zamankinden de gözü kara baskınlar düzenlemeyi sürdüren Simko'ya boyun eğdirmenin bir yolunu bulamadı. Urmiye Valisi Serdar Fatih, Şakrik'teki (Deylaman'ın güneybatısı) kalesinde Simko'yu ziyaret ederek, onu barışçıl yöntemlerle kazanmayı denerdi, fakat Simko anlaşılın bunu zayıflığın bir başka kanıtı olarak gördü ve ordusunu yaşatmak için gereken haraç (İranlılara göre “yağma”, kendi gözünde “vergi”) aldığı bölgeleri daha da genişletti. Bir süre sonra, Tebriz Valisi Mükerrrem el-Mülk, yeni teknolojiye başvurarak, tatlı kutusu süsü verdiği bir bomba paketi gönderdi. Paketin patlaması Simko'nun bir erkek kardeşiyle, maiyetinden birkaç kişiyi öldürdü ama asıl hedeflediği kişiye bir zarar veremedi.[53]

Simko'nun Merkezi Hükümete Karşı Ayaklanması

Bu arada Simko bağımsızlığını ilan etme hazırlıklarını büyük bir hızla sürdürüyordu. Şubat 1919'da, İran Kürdistan'ının en önemli aşiret reisleri, İran hükümetine karşı açık bir ayaklanma önerisini tartıştıkları bir toplantı yaptılar. Büyük devletlerin tutumunun ne olacağını anlayana kadar başkaldırıyı ertelemeye karar verdiler.

[54] Simko'ya katılan ve (gerçi kendi özel çıkarlarını unutmasa da) onunla yakın işbirliği yapan Seyyid Taha, Mayıs 1919'da İngilizlerden bağımsız bir Kürt devletine destek elde etmek için Bağdat'a gitti. Bizzat Simko da, benzer istekleri dile getirdiği bir mektupla sivil yetkili A.T. Wilson'a başvurdu. Her ikisi de kesin bir onay alamadılar. Ermeni kaynaklara göre,[55] Simko ve Seyyid Taha aynı anda, Doğu Anadolu'ya Ermenilerin yeniden yerleştirilmesi

önerisine direnmek için kendilerinden yararlanmak isteyen ve bu yüzden yardım vaat eden Van'daki Türk milliyetçileriyle de temas kurdular. Bunu izleyen yıllarda, iki Kürt aşiret reisi gerek İngilizler gerek Türk milliyetçilerle irtibatlarını sürdürdüler.

Simko, diğer aşiret reislerinin açık isyanlarını ilan etmelerini beklemeden, Deylaman kentini aldı, Hoy'u yağmaladı, Urumiye'yi kuşattı ve kendi otoritesini kabul etmeyip vergilerini ödemeyen (Deylaman'ın kuzeybatısındaki) Lakistan havalisinin Azeri nüfusunu kısmen katletti. Kaçmayı başaranlar Urumiye Gölü'nün kuzey kıyısındaki Şerefhane'ye kadar kovalandılar. 1919 güzünde, Simko'nun Kürtleri gölün kuzeyindeki bu bölgeleri işgal altında tuttular.[56] Bununla birlikte, Tebriz'in, bulabildiği tüm askerleri (jandarma, Kazak, başıbozuk Azeri süvarisi) etkili bir biçimde seferber ve koordine eden Entesar gibi yeni bir askeri kumandanı vardı. Tahran'dan henüz gelmiş bir Rus Kazak subay olan Filipov'un önderliğinde söz konusu askerler Simko'nun adamlarını püskürtmeyi ve onlara ağır kayıplar verdirmeyi başardı. Simko, Şakrik'teki dağlık kalesine sığınmak zorunda kaldı ve taraftarlarının birçoğu (bazı eski Osmanlı askerleri de dahil) onu terk ettiler. Buna rağmen, pek de açık olmayan nedenlerle.[57] Bu ilk başarıların 'ardından Simko'yu kayıtsız şartsız teslim zoramak yerine, Filipov ve Entesar onunla pazarlıklara girdiler; bunun sonucunda, Simko Lakistan'dan elde edilen ganimetleri geri verip, Türk askerleri göndermeye ve tüm silahlarını devlete teslim etmeye söz verdi.

Bu vaatlerden hiçbiri tam olarak yerine getirilmedi ve bütün bu olayların sonunda Simko, Kürtler arasındaki konumunu daha da pekiştirdi: Görünüşe göre, ceza görmeden devlete karşı eyleme geçebiliyordu. 1920 boyunca, Urumiye ve Selmas ovaları ile Hoy havalisinin güney kesimindeki denetimini yeniden kurdu. Urumiye'de, kendi seçtiği adamları mülki yönetici olarak atadı: ilkin bir yerli olan İrşad ül-Mülk, daha sonra da Kohneşar'dan bir Kürt aşiret reisi olan Teymur Ağa. Adamları, başta ateşli silahlar ve gelecekteki istismarları için mali güç edinmek amacıyla geniş alanlara baskınlar yaptılar. Bir gün, her sınıftan bin kadar Urumiye sakinini kent yakınında bir bahçede rehin alarak, serbest bırakılmaları karşılığında 40 bin tüfek ve aynı miktarda para istediler.[58] Köyler de buna benzer şekilde "vergilendirildiler." Bölgeyi rahatlatmak üzere Tebriz'den gönderilen jandarma, Mart 1921'de Kürtler tarafından yenilgiye uğratıldı ve Şerefhane'nin gerisine püskürtüldü. Simko yeniden en güçlü olduğunu kanıtlayarak birçok yeni taraftar buldu.

O yıl boyunca devlet kuvvetlerine karşı kazanılan diğer zaferler, toprakların daha da büyümesiyle sonuçlandı. Mart 1921'de kuvvetleri hala "bir Türk bayrağıyla 1.000 atlı ve 500 yaya" olarak tanımlanıyordu; bir yaz seferinde, 4 bine ulaştıkları, 1921 güzünde 7 bin olarak tahmin ediliyorlardı, 1922 yazında yaptığı son büyük seferine 10 bin kişinin katıldığı söylenir.[59] Bu tahminlerin her biri oldukça kabadır ve sonucusu dışında, Simko'nun seferber edebildiği gücün ancak bir bölümünü içerir. Bununla birlikte, artış açıktır. Simko'nun otoritesi, gittikçe artan sayıda aşiret tarafından tanınır olmuştu.

1920 başlarında, Simko'nun başkanlık ettiği bir "Kürt reisler heyeti"ni birkaç toplantısı olmuştu; bunlara yalnızca Azerbaycan'ın en büyük aşiretlerinden bazılarının (Herki, Beyzade, Haydaran, Şikak) reisleri değil, aynı zamanda Ertuşi konfederasyonunun ve Hakkari'nin diğer aşiretlerinin reisleri de katılmıştı. 1921'de Simko'nun, Herki'nin en üst reisliğine Ahmed Han diye birini atadığı ve bu atamanın, bu güçlü aşiret tarafından genel kabul gördüğü söyleniyordu.[60]

1921 ortasına gelindiğinde Simko'nun otoritesi altındaki bölge, Urmiye Gölü'nün batısından Baneh ve Serdeşt'e tüm İran topraklarının yanı sıra, İngilizlerle Kemalistlerin hala denetimi için rekabet halinde oldukları Irak'ın kuzeybatı havalisini de kapsıyordu, Şikak konfederasyonunun tamamı ve Herki aşiretinin yanı sıra, Mamaş, Mangur, Dehbokri, Piran, Zarza, Gewrik, Feyzullahbegi, Pizhdar ile Baneh civarındaki küçük aşiretler de Simko'ya katılmıştı.[61] Ekim 1921'de, Simko'nun askerleri, o tarihe dek hükümet birliklerinin elinde kalmış olan Savoj Bulagh'a (Mahabad) girdiler. Jandarmalardan iki yüzü katledildi, 150 kadarı da yaralandı, Simko'nun adamlarının, Urumiye ve Deylaman'ın tersine sakinleri temelde Kürt olan kenti ele geçirdikten sonra yağmalaması, onların birçoğunun gerçek dürtüsünü ve tutumunu örnekliyor olabilir.

Diğer Kürt milliyetçiler, daha sonra bu yağma yüzünden Simko'yu sert bir şekilde kınadılar. Kürtler arasında ayrılık tohumları ekip, böylelikle düşmanın ekmeğine yağ sürmeye ne gerek vardı? Süleymaniye'den bir Kürt ileri geleninin bu tür suçlamalarına yanıt olarak, Simko, ilkin jandarmanın onu kent içinde muharebeye zorladığını, sonra çarpışmayı yağmayla tamamlamaya alışkın olan adamlarını durdurmaya muvaffak olamadığını; ikinci olarak da, Savoj Bulagh'ın hemen çevresinde yaşayan Dehbokri ve Mangur aşiretlerinin kendisine yönelik tutumuna ilişkin kuşkuları olduğunu söyledi.[62]

Savoj Bulagh doğal olarak başkent haline geldi. Bununla birlikte Simko, oraya kendisi yerleşmeyip yerel bir aşiret reisi olan Mamaşlı Hamza Ağa'yı yöneticiliğe atadı. Azeri Mianduab, Maragegh ve Binap kentleri, Savc Bulagh'a biat mektupları gönderdi.[63]

O yıl hükümet birliklerine karşı diğer askeri başarılar, Simko'nun Kürtler arasındaki gücünü artırdı ve yandaşlarının sayısı çığ gibi büyüdü. Temmuz 1922'ye gelindiğinde, toprakları en geniş haline ulaşmıştı: Doğuya ve güneye Sain Kale (Şahin Dez) ve Sakkiz'e kadar uzanıyordu. Dahası, Simko daha da güneydeki aşiretlerle de sürekli iletişim halindeydi: Mariwan ve Awroman'daki aşiretler üzerinde nüfuz kurdu, hatta Luristan kadar güneydeki aşiretler bile onun isyanına destek olmak için ayaklandılar.[64] Benzer şekilde, Türkiye ve Irak'taki birçok Kürt aşiret reisi onunla dostça ilişkiler kurmuştu. Birleşik eyleme yönelik somut planlar yoktu, ama Simko gibi güçlü bir adamla ilişki kurmanın bir zararı olmazdı. İran hükümetinin, Kürtleri bastıramadığı için onlara özerklik vereceğine ilişkin söylentiler yayıldı.[65]

Ne var ki, bu söylentilerin asılsız olduğu anlaşıldı. Şubat 1921 hükümet darbesinden beri Rıza Han enerjisini modern, disiplinli, tutarlı bir ulusal ordu inşasına adanmıştı. Çabaları çok geçmeden semere verdi. 1921 boyunca, hatta 1922 başında, Simko üzerine gönderilen karmakarışık (başibozuklar, Kazaklar, jandarma) birlikleri defalarca yenilgiye uğratmış, silahlarının birçoğunu ele geçirmişti. Gelgelelim, Ağustos 1922’de, yeniden düzenlenmiş ordu tarafından iyi koordine edilmiş bir hücum onu dize getirdi.[66] Yandaşları dağılarak, onu sadık adamlarından oluşan küçük bir çeteden ibaret bıraktı. Kendisi de Türkiye’ye, oradan Irak’a kaçmak zorunda kaldı. Irak’a geldiğinde onunla bir söyleşi yapan Edmonds, Simko’nun özellikle Türklere ve İngilizlere karşı sert olduğunu gözlemledi. Türkler ona hep yardım sözü vermiş, ama şimdi onlar da ordularını ona karşı seferber etmişler, İngilizler kendilerine yararlı olmasına karşın, onun ezilmesine ses çıkarmamışlardı.[67]

Irak’ta bir mülteci olarak, Simko rahat durmayıp, İran’a dönüş hazırlığı olarak derhal oradaki Kürt aşiret reisleriyle eski bağları güçlendirmeye ve yeni bağlar kurmaya girişti. Eski müttefiki (şimdi Türkleri Revanduz’dan çıkarmak için İngilizlerce kullanılan ve İran’da yeni maceralara ilgisini yitirmiş olan) Seyyid Taha’ya ve ayrıca (Güney Kürdistan’ın en nüfuzlu milliyetçi lideri olan Simko’nun sorunlarına en az Taha kadar az ilgi gösteren) Şeyh Mahmud ve daha birçoklarına gitti. Irak’a İngilizler tarafından getirilmiş olan ve hâlâ Urumiye ve Selmas’a dönmeyi düşünen Nasturi mültecilerin gönlünü almaya bile çalıştı. Gittiği her yerde büyük saygı gördü, ama hiç kimse ona yardım etme hevesinde değildi. 1923’te Türk desteğini istemek üzere Türkiye’ye gitti, ama aynı şekilde boşuna. 1924’te Rıza Han onu bağışlayınca, İran’a döndü. 1926’da, bir zamanlar sahip olduğu bağımsızlığı yeniden ele geçirmek için son bir nafile girişimde bulundu ve Herki ve Beyzade aşiretlerinin bazı kesimlerinin yardımıyla Deylaman kentini kuşattı. Yine Irak’a kaçmak zorunda kaldı. 1929’da İran hükümeti Üşnaviye yöneticiliği önerisiyle onu yine geri çağırdı. Gelişinden birkaç gün sonra ayını hükümetin kurduğu bir tuzakta öldürüldü.[68]

Simko’nun Kuvvetlerinin Örgütlenmesi

Simko hareketinin en ciddi zaafı, resmi denebilecek herhangi bir örgütlenmenin yokluğu idi. Ne yandaşlarını örgütleyecek bir parti, ne resmî hükümet ne de savaş konseyi, sadece Simko’nun özel ilişkilerinden oluşan bir ağ vardı. Urumiye ve Savoj Bulagh gibi büyük kentler, Simko’nun atadığı her ikisi de kentin sakinleriyle bağı olmayan ve daha önce Tebriz’den atanan yöneticilerin makamını öylece devralan aşiret reisleri olan valilere yönetildi. Sistemli ve adil bir vergilendirme yapılmadı; Simko’nun hazinesi, bu konu çoğunlukla ona düşmanca yaklaşan kaynaklarda abartılmış olabilirse de, ayırım yapmaksızın gerçekleştirilen yağmalardan ibaretti.

Ordusu, tüm aşiret ordularında olduğu gibi, boyutları açısından değişkenlik gösteriyordu. Az çok sürekli denebilecek çekirdek, aşiret reislerinin, daha kesin olarak da, bizzat Simko ile Şikak’ın Kardar kesiminin başı olan Emir Han’ın maiyetlerinden oluşuyordu. 1918’de Simko’nun maiyetinde, eskiden Osmanlı

ordusunda bulunan, iyi silahlanmış ve Alman subaylarca eğitilmiş birkaç yüz asker bulunuyordu. 1921-22'de Simko'nun İranlıların ve İngilizlerin Ankara hükümeti tarafından gönderildiğinden şüphelendiği büyük bir Türk birliği bulunduğu söylene[69] bile, bu kuşkuların kanıtı hiçbir zaman bulunamamıştır. Daha büyük olasılık, maiyetinde Türkiye Kürdistan'ından gelmiş Kürt milliyetçilerinin olmasıdır; 1970'lerde Türkiye'nin Kürtleri arasında yaptığım araştırmalar sırasında, Simko'ya katılmak üzere doğuya gitmiş olan yerlilere ilişkin birçok anlatı dinlemiştim. Ne var ki, bu merkezi çekirdek bile gerçek anlamda sürekli değildi. 1919 seferi sırasında Entesar ve Filipov tarafından af sözü verildiğinde, ona katılan Osmanlı askerlerinin birçoğu teslim oldu. Bazıları da, Simko'nun o andaki talihine göre, milliyetçi duygu veya kişisel sadakatten çok, maaş ve ganimet dürtüsüyle geldi ve gitti. Temmuz 1922'ye gelindiğinde sürekli başarı, kuvvetlerini 10 bine kadar şişirmişken, uğradıkları ilk aksiliklerin ardından, birkaç gün içinde, yanında sadık yandaşlarından bin kişi kalmayacaktı.[70]

Güçlü bir maiyet, kapsamlı bir siyasal kariyere girişmiş her aşiret reisi için zorunlu bir koşul gibi görünüyor. Gücü bir kez algılandıktan sonra maiyetinden olmayan ve kendi adamına da dönüşmeyecek olan başka birçokları gruba katılabilmektedir. Bu şekilde gelenleri reis kendi kesesinden geçindirmez ve verdikleri askeri hizmetin karşılığını yağmayla telafi etmeleri neredeyse kaçınılmazdır. Bu, maiyettekilerin çapula karışmadıkları değil, reisin diğer aşiret mensupları üzerinde daha da az denetimi bulunduğu anlamına geliyor.

Smail Axa Simko'nun şehid edilmesi

Simko'nun baskınlarına ve hükümet birliklerine karşı çarpışmalarına, yalnız maiyetindekiler değil, pek çok diğer aşiret mensubu da katıldı. Bunlar başlıca Şikak ve özellikle ona bağlı, Avdovi, Mamedi ve Kardar aşiretlerindendi. Simko'nun talibinin iyi olduğu dönemlerde, diğer aşiretlerin reisleri de, kendi maiyetleri ve sıradan aşiret mensuplarıyla birlikte, Simko'nun yanında yer aldılar. Özellikle birçok adamla katkıda bulunan aşiret Herki'ydi: Herki ve Mamaş, Simko'nun en sadık müttefikleri oldu. Diğerleri daha sonra katılıp daha önce ayrıldılar. Sıkıntı hallerinde, en yakın müttefikleri bile Simko'yu terk etti. Nitekim, Kardar Pisakalarının başı ve bu nedenle, Şikak içinde Simko'nun başlıca potansiyel rakibi olan, birçok durumda Simko'nun tam yetkili temsilcisi olarak hareket etmiş Emir Han, 1922'de onu terk etme girişiminde bulundu. Yerel bir şeyhin aracılığıyla hükümetle irtibata geçti ve hükümete itaat ve Simko'ya karşı savaşma vaadi karşılığında, af talep etti.

Yenilgisinin ardından Simko fiili iktidarını ve çok sayıda adamı seferber etme kapasitesini yitirmesine karşın, aşiretlerden büyük saygı görmeye devam etti. İran'a son dönüşü üzerine, Şikak konfederasyonunun birçok reisi ve Herki, Surçi ve diğer aşiretler, büyük maiyetleri eşliğinde derhal ona saygılarını sunmaya geldiler.[72]

Simko, desteği yalnız aşiretlerden almaya çalışmadı; ayrıca yabancı devletlerle ittifak kurma girişiminde de bulundu. Genellikle İngilizlerle kendinden daha iyi

ilişkiler içindeki Seyyid Taha veya Pizdar'dan Babekir Ağa gibi aşiret reisleri aracılığıyla, defalarca İngiliz desteği almaya çalıştı.[73] Bunlardan pek az sonuç alabildi. Aynı zamanda, Kafkasya'da Sovyet yetkilileriyle Van'da da Kemalistlerle iletişim halindeydi. Sovyet yetkililere yazdığı bazı mektupların yakalandığı anlaşılıyor;[74] daha önce değindiğimiz gibi, İngiliz ve İranlı yetkililer Kemalistlerin ona asker gönderdiğine inanıyorlardı. Bu yabancı devletlerden hiçbiri, en çok ihtiyacı olduğu anda yardımına gelmedi. Gelgelelim, kariyerinin ilk evrelerinde, devlet yetkilileriyle (onu Kotur yöneticisi yapan İran War; işgal sırasında onu yetkili olarak tanıyan Ruslar ve Osmanlılar) ilişkisi, Kürtler arasındaki konumunu güçlendirmişti. Komşu devletlerle bu tür ilişkiler -daha önce de belirttiğimiz gibi- Kürdistan siyasetinde öteden beri var olmuştu ve sonraki evrelerinde Kürt milliyetçiliği: etkilemeye de devam etti. Bunlar, Kürt aşiret siyasetinin ayrılmaz parça olarak bile kabul edilebilir.

Simko hareketinin temeli olan büyük aşiretler konfederasyonu, aşiretleri harekete geçirebildiği sürece varlığını sürdürdü. Onları seferber eden etkenlerden biri milliyetçilikti. Ne var ki, Simko'nun gördüğü desteğin sıkıntılı durumlardaki küçülme hızı, yandaşlarının çoğu açısından milliyetçiliğin en iyi ihtimalle fazladan bir dürtü olduğunu düşündürüyor. Aşiretler arasında alışlageldiği gibi, harekete geçmenin bazı daha somut ve dolaysız amacı olması ve ister (rakip bir aşirete veya hükümet birliklerine karşı) bir askerî zafer olsun, ister düpedüz yağma, bu amaca ulaşmaya yönelik makul fırsatlar olması gerekiyordu. Simko'nun isyanıyla ilişkilendirilen, birçok çağdaş ve sonraki milliyetçilerin ona karşı çıkmasına yol açan baskınlar yalnızca rastlantısal bir özellik değildi; muhtemelen, aşiretleri hareketin içinde ve dolayısıyla bir arada tutmanın zorunlu bir koşuluuydu. Hareketlilik sona erdiğinde- bu örnekte olduğu gibi, çoğu aşiret mensubunun daha fazla başarı şansının çok küçük olduğuna hükmettiği ve bu yüzden vazgeçtiği için- oluşan birlik derhal dağıldı.

- [1] Bumakalenin daha önceki bir versiyonu, Kurdish tribes and the state in Iran: The case of Simko's revolt" içinde: Richard Tapper(der.) The Conflict of Tribe and State in Iran and Afganistan(Londra: Croom Helm, 1983), S. 364-400 ve Kurdish Ethno-Nationalism versus Nation-Building States. Collected Article(İstanbul: Isis, 2000)'de yer aldı.
- [2] A.C. Wratislaw, A Consul in the East (Edinburgh ve Londra: Blackwoods, 1924), s. 213-14, 229-32; W.E.D. Allen ve P. Muratoif, Caucasian Battlefields. A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1818-1921 (Cambridge University Press, 1953); Ahmed Kesrevi, Tarih-i Hicde Salih-i Azerbaycan (Tahran: Emir Kebir, 1968).
- [3] J. [oseph, The Nestorians and their Muslim Neighbours (Princeton University Press, 1961); K.P. Matiyef (Bar-Mattay), Asurlar: modern fağda Asur ulusal sorunu (Södertalje: Bet-Froso Nisibin, 1996); Surma d Bayt Mar Sameun, Doğu Asur kilise gelenekleri: Parti Mar Sameun/un katli (Södertalje: Bet- Froso Nisibin, 1993).
- [4] Osmanlı tabiliği altında iki Kürt emirliği, Bitlis (1650 civarında) ve Baban (1820'ler itibarıyla), aşağıdaki kitabında ayrıntılarıyla betimlenmiş ve Çözümlemiştir: Agha) Shaikh and State: The Social and Polisical Structure of Kurdistan (Londra: Zed Books, 1992), s. 161-73.
- [5] Baban Emirliği açısından bu. C.J. Rich'in günlüğünde çok güzel örneklemiştir: Narrative of a Residence in Koordistan ... (Londra: Duncan, 1936), c. 1, genel olarak. Rich'in 1820'deki ziyaretinden bir süre sonra, Bağdat'ın gönülsüz bir bağlısı, baştaki Mir olan Mahmud Paşa, gerçekten de taraf değiştirmiş ve İran veliahdı Abbas Mirza'ya bağlılığını sunarak, bu yüzden iki imparatorluk arasındaki savaşı da hızlandırmıştı.
- [6] Yakıngeçmişin çağdaş Kürt liderleri arasında aşiret ortamının en önde gelen temsilcilerinden olan Molla Mustafa Barzani, daha 1946 gibi erken bir tarihte her iki devletle de temas halindeydi. II yılını (1947-58) SSCB'de sürgünde geçirdi ve Irak'taki Kürt savaşında, tüm iniş çıkışlara ve değişikliklere karşın, 1972 'ye kadar Sovyetler'le temasta kalıp onlardan destek gördü; o tarihte de Amerika'dan önemli yardımlara ilişkin kesin vaatler aldı. O tarihten önce, Amerikan desteğini elde etmek için, 51. eyalet olarak ABD'ye katılmak istediğini ilan etmeye varıncaya kadar, pek çok girişimde bulunmuştu. 1991' den beri, iki büyük Irak Kürt partisi, düşüşüne değin Saddam'a karşı korunmak konusunda ABD'ye son derece bağımlı olmuştu. Türk Kürdistan'ındaki PKK, Suriye himayesine bağımlıdır ve - büyük ölçüde başarısız olarak- Sovyet ve daha sonra Rus desteği almak için uğraşmaktadır.
- [7] Söz gelimi, Bitlis emirliğindeki Bilbasi konfederasyonu, Şerefname'ye göre, emirliğin kurulmasından önce Hakkari havalisinden gelmişti; Emir Şeref Han Bidlisi, Şerefname: Tarih-i Mufassal-ı Kürdistan, der. M. Abbasi (Tahran: İlmî, 1965).
- [8] Bu olaylar ve emirliğin yıkılışından sonra Botan'daki durum için, bkz. van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, s. 177-182. Merkezi Kürdistan'da misyonerlik faaliyetleri, Ioseph, The Nestorians'da mükemmelen betimlenmiştir; ayrıca Hans-Lukas Kieser, Der verpasste Friede: Mission, Ethnie und Stat in den Ossprovinzen der Türkei 1839-1938 (Zürih: Chronos, 2000)'da daha geniş olarak yer alır.
- [9] Bkz. Richard Tapper, "Introduction", içinde: R. Tapper (der.), The Conflict of Tribe and State.
- [10] Açık göz bir şeyhin iki rakip aşiret reisi arasındaki çatışmayı nasıl manipüle ettiği ve bu şekilde onların iktidarının yanı sıra mülklerinin bir bölümünü nasıl sahiplendiğinin eğlenceli, fakat gerçek bir öyküsü, Basile Nikitine için, Kürtçe hocası, aynı zamanda söz konusu şeyhin yani Nehrili Muhammed Saddik'in eski sekreteri tarafından yazılmıştı. Bkz. B. Nikitine ve E.B. Soane 'The Tale of Suto and Tato. Kırdisch Text with translation and notes', Bulletin of the School of Oriental Studies, 3, 1 (1923) s. 69-106. Kürdistan'da şeyhlerin politik rolü konusunda daha geniş bir tartışma için bkz. van Bruinessen, Agha, Shaikh ad State, s. 220-57,296-9.

- [11] Daha ayrıntılı analiz için, bkz. van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, s. 192-5; ayrıca, M. von Bruinessen, "Les Kurdes, Etats et tribus", Etudes kurdes 1 (Paris, 2000), s. 9-31, özellikle s. 11-14.
- [12] B. Kodaman, Sultan II. Abdülhamid devri Doğu Anadolu politikası (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1987), s. 21-65; S. Duguid, "The politics of unity: Hamidian policy in Eastern Anatolia", Middle Eastern Studies 9 (1973), s. 139-56; van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, s. 185-9.
- [13] Allen ve Muratoff'a göre, Caucasian Battlefields, s. 296, ilk savaş yılında Osmanlı Kürtleri dört Kürt aşiret süvari tümeni halinde düzenlendi. O kadar etkisiz oldular ki, bunlardan ikisi yine terhis edildi.
- [14] F. Barth, Principles of Social Organization in Southern Kurdistan (Oslo: Iorgensen, 1953).
- [15] Heverkan hakkında, bkz. van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, s. 101-5; Asiretler Raporu (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998), s. 234-5.
- [16] Bu yöntemleri büyük bir başarıyla uygulayan bir aşiret reisi olan Hevêrkan konfederasyonundan Haco'nun kariyeri, van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, s. 101-6'de oldukça ayrıntılı betimlenir.
- [17] B. Nikitine, Irani keh man {enahtam (Tahran: Marifet, 1951), s. 229; W. Eagleton, Jr., The Kurdish Republic of 1946 (Oxford University Press, 1963), s. 7. Nikitine, o dönemde Urumiye'deki Rus konsolosuydu; bu nedenle hatıratı önemli bir birincil kaynaktır.
- [18] Örn. Rich, Narrative, s. 88; C. Sandreczki, Reise nach Mosul und durch Kurdistan nach Urmia (Stuttgart: Steinkopf, 1857), c. 2, s. 263.
- [19] Bkz. G. Wiessner, Hayoths Dzar - Xavasar. Ethnische, ökonomische und kulturelle Transformation eines Landlichen Siedlungsgebiets der östlichen Türkei seit dem 19. [abrhundert (Wiesbaden: Reichert, 1997). Bu, "Ermeniler Vadisi"nin (Van'ın güneyindeki Hoşab Vadisi) kusursuz bir mikro-tarihidir. Van'ın Rus askerlerince ilk işgali, bu vadinin sakinlerinin çoğunu 1915 tehcir ve katliamlarından kurtardı; 1917'de son Rus askerlerinin çekilmesinden sonra, geride kalan Ermeniler Kürt aşiretleri tarafından zorla çıkarıldılar ve sının geçerek İran'a kaçtılar.
- [20] Dinsel bağlılığa gönderme yapan "Nasturi" terimi, o dönemde en yaygın kullanılan terimdi; bu topluluklar, aynı zamanda Keldanileri (Roma Kilisesi'nin yetkesini tanıyan Doğu Suriyeliler) ve içlerindeki milliyetçiler açısından, Batı Suriyelileri ("Yakubiler") de içeren "Asuri" ismini tercih etmektedirler. Karş. Ioseph, Nestorians, s. 3-21.
- [21] Ioseph, Nestorians, s. 33-7; M. Chevalier, Les montagnards chritiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional (Departement de Geographie de l'Universite de Paris-Sorbonne, 1985), s. 90-7, 206-20.
- [22] 1843 ve 1846'da, merkezi Kürdistan'ın Nasturileri; 1894-96'da Ermeniler; 1915'te Ermeniler ve ardından tüm Hıristiyan gruplar izledi
- [23] Nikitine, Irani, s. 229-36; Nikitine, Les Kurdu } Etude Sociologique et Historique Paris: Klincksieck, 1956), s. 216-23.
- [24] Kamal Madhar Ahmad, Kurdistan during the First World War (Londra: Saqi, 1994), s. 90-2, 130, bir dizi Rus kaynaklarına dayanarak.
- [25] Ioseph, Nestorians, s. 107-13; W. Jwaideh, The Kurdish Nationalist Movement: In Origins and Development, yayımlanmamış doktora tezi, (Syracuse University, 1960), s. 212-39; van Bruinessen, Agha } Shaikh and State, s. 328-9.
- [26] Ioseph, Nestorians, s. 109 vd.
- [27] Malmisanji, Cezira Botanli Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneğinin Tutanakları (Stockholm: Apec, 1994); van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, s. 328-9.
- [28] J. Khaznehdar, Ruznameh-negari dar Kurdistan, Kürtçeden çev. A. Şerifi (kişisel yayım, Mahabad, 1978), s. 5. Bu, Celil veya diğer başka kaynaklarca teyit edilmez.

- [29] Abdürrezzak'ın serüvenlerinin ayrıntıları Celile Celil, Jiyana Rewsenbiri u Siyasi ya Kurdan (Uppsala: Jina Nu, 1985), s. 114-51 'de verilir; Kamal Madhar Ahmad, "Kürtçe eğitim alacakları birinci sınıfa kaydoldu; yazarken Kiril alfabesi kullanıyorlar ve Rus dili ve edebiyatı eğitimi görüyorlardı. Okulda ayrıca bir de küçük hastane vardı" bilgilerini de ekler.
- [30] Kürt milliyetçisi Zinar Silopi'nin (Cemil Paşazade Kadri Bey'in kullandığı mahlas) hatıratında etkili bir pasaj, onun Kürt subaylar arasında propaganda yapmadaki başarısızlığını, hakim olan Panislamist duyguya bağlar; Z. Silopi, Doza Kürdüstan (Beirut: Stewr, 1969), s. 38-9.
- [31] Celil, Jiyana Rewsenbiri, s.150-1; J. McCarthy, Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922 (Princeton: The Darwin Press, 1995), s. 184.
- [32] Kürtleri etkileyen özellikle Wilson'un kaderini tayin hakkı üzerine fikirleriydi. Lenin'in ve Stalin'in aynı konudaki tezleri o kadar etkili olmadı ve Kürt siyasal söylemine ancak 1950'ler ve 1960'larda girebildi.
- [33] H. Arfa, The Kurds. An Historical and Political Study (Oxford University Press, 1966), s. 48; M.J. Meşkur, Nazari bi Tarih-i Azerbaycan ve Asar-i Bestani ve Cemiyetfinasi-yi an (Tahran: Encümen-i Asar-ı Milli, 1971), s. 190; A. Dehkan, Serzemin-i Zerdeşt, Uza'« Tabi'i, Siyasi, İktisadi, Ferhangi, İctimai ve Tarihi-yi Rizaiye (Tahran: İbn Sina, 1969); s. 60.
- [34] Ghilan, "Les Kurdes persans et l'invasion ottomane", Revue de Monde Musulman 5 (1908), s. 7, 10, 14.
- [35] Nikitine, us Kurdes, s. 79.
- [36] Ghilan'daki listeler, "Les Kurdes", genel olarak; Meşkur, Nazari, s. 190; Dehkan, Serzemin. s. 60; V. Minorsky, "Shikak", EI, l'inci bas., 4,1, s. 290; Central Asian Review 7 (1959), s. 179 (Sovremennyj İran'dan); ve içinde: Prof. Wolfgang Rudolph'un büyük bir nezaketle bana gösterdiği alan notları.
- [37] Ghilan, "Les Kurdes", s. 14.
- [38] O. Blau, "Die Stamme des nordöstlichen Kurdistan", Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft 12 (1858), s. 593.
- [39] V. Minorsley, Somai, EI, l'inci bas., 4, 2, s. 482; Ghilan, "Les Kurdes", s. 10-13.
- [40] A. Şerifi, Aşayir-! Şikak ve Şerh-i Zendegi-yi İhna bi Rehberi-yi İsmail Ağa Simko (Mahabad: Seyyidiyan, 1970), s. LO-LL.
- [41] Bazı kaynaklar, Cafer ve İsmail'in Ali Ağa'nın oğulları olduğunu ileri sürer; diğerleri torunları olduğunu belirtir ve babalarının adını Muhammed olarak verir.
- [42] Ghilan, "Les Kurdes", s. 7-9; Cafer Ağa'nın öldürülmesine ilişkin diğer anlatılar, içinde: Wratislaw, Consul, s. 207-9; Nikitine, Les Kurdes. s. 79; Şerifi, A-fayir, s. 12; G. Moradi, Ein Jahr autonome Regierung in Kurdistan: Die Mahabad-Republik 1946-47 (Hochshule Bremen, 1992), s. 161-2.
- [43] Ghilan, "Les Kurdes", s. 7, p 9n; M. Aghasi, Tarih-i Hoy (Tebriz: Faculty of Arts, 1971), s. 312-13. Simko'nun meşrutiyetçilere gönüllü olarak saldırmasının muhtemel bir nedeni, meşrutiyetçilerin birçok Kürt'ün de katıldığı 1906 Türk istilasını kendilerine yönelik ve şahı destekleyen bir hareket olarak algılamalarıydı. "Kürt karşıtı duygular alevlendi ve Sünni mezhebi üyelerine karşı ayaklanmalar çıktı", R. Cottam, Nationalism in Iran (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1964), s. 68-9.
- [44] Kesrevi, Tarih, s. 454-5.
- [45] Bunlar Somay köyünden Muhammed Şerif Ağa ve Teymur Ceng idi. Bkz. L.W. Adamec (cornp.), Historical Gazetteer of Iran, Part 1. Tehran and Northwestern Iran (Akademische Druck- und Verlangstalt, Graz, 1976), "Somay" maddesi, Voennyj Sbornik'den alıntılanarak.
- [46] Şerifi, Asayir, s. 17. Seyyid Taha ile bu maddede değinilen Şeyh Ubeydullah'ın soyundan gelen diğerleri hakkında, bkz. M. van Bruinessen, "Tha Sadate Nehri or Gilanzade of Central Kurdistan", Journal of History of Suftsm 1-2 (2000), s. 79-91, yen. bas. içinde: van

Bruinessen, Mullas, Sufts and Heretics: the Role Religion in Kurdish Society (İstanbul: Isis Press, 2000).

[47] Eagleton, Republic, s. 7.

[48] J. Haznedar, Ruzname-nigari der Kürdistan, s. 5. Bu, Simko'nun Kürt basın hayatına tek girişi değildi. Kariyerinde daha sonra, 1921 'de Urumiye'de Kürt milliyetçisi nitelikli çift-dilli bir gazetesi vardı; bunun adı Kurd dar Sal-i 1340 idi ve Mahabadlı Molla Muhammad Tarcani tarafından hazırlanıyordu; bkz. M. Tamaddon, Tarih-i Rızaiye (Tahran: İslamiye, 1971), s. 371, alıntıl原因: A. Şerifi, Şure!ha-yı Kürdane Mukri Der Dorun-ı Saltanat-ı Dudman-i Pehlevi (Tebriz: Şafak, 1978), s. 6. Oriente Moderno, 1, 9 (15 Şubat 1922), s. 548, muhtemelen aynı gazete olan Savoj Bulagh'da yayımlanan, il Kurdistan independente gazetesindeki makaleden söz eder.

[49] Kesrevi, Tarih, s. 829; Aghasi, Tarih, s. 352-3; Şerifi, Atayir, s. 18-19.

[50] H. Arfa, Under Five Shahs (Londra: Murray, 1964), s. 122.

[51] Kesrevi, Tarih, s. 725-33, 829; Arfa, Kurds, s. 50-4; Ioseph, Nestorians, s. 138-44; Aghasi, Tarih, s. 384-8; F.G. Coan, Yesterdays in Persian and Kurdistan (Claremont: Saunders, Col., 1939), s. 264-70.

[52] Age, s. 270-2.

[53] Kesrevi, Tarih, s. 830-2; Şerifi, Aşayi«; s. 19-20, 30-6; M. Bamdad, Şehr-i Hal-i Rical-i İran (Tahran: Zawar, 1968), c.I, s. 136; Jwaideh, Nationalisi Movement, s. 401-2.

[54] Pricis of Affairs in Southern Kurdistan during the Great War (Bağdat: Government Press, 1919), s. 14; Iwaideh, Nationalisi Movement, s. 403.

[55] F0371/1919: No. 58/39585/512. Daha sonra bunun bizzat Simko tarafından inkar (Tebriz'deki İngiliz başkonsolosuna yazdığı mektupta), F0371/1919: W 34/88614/7972'de yer alır. Nasturilerin eski yerlerine yerleştirilmesi ve etkileri hakkındaki söylentiler için, bkz. ayrıca Jwaideh, Nationalist Movemeni, s. 413-15.

[56] Kesrevi, Tarih, s. 839-41, s. 851-2; Arfa, Kurds, s. 57.

[57] Bkz. Kesrevi'nin oldukça yetersiz açıklaması, Tarih, 854 vd.; benzer açıklama Aghasi'de (Başbakan Vusuk üd-Devle'yi ima eden), Tarih, s. 440-4; ve Şerifi'nin İngiliz baskısı iddiası, Atayir, s. 47 -8.

[58] Dehkan, Serzemin, s. 574-6.

[59] Bu tahminler sırasıyla F0371/1921: E 6185/100/93; Arfa, Kurds, s. 58; F0371/1921: E 13470/100/93; ve Arfa, Shahs, s. 136'da yer alıyor.

[60] F0371/1920: E 15670/11/44; 1921: E 13470/100/93.

[61] Arfa, Kurds, s. 59.

[62] F0371/1922: E 2402/96/65.

[63] F0371/1921: E 13470/100/93.

[64] F0371/1922: E 8437/6/34; A.J. Toynbee, Survey of International Affairs 1925, Part i. The Islamic World sin ce the Peace Settlements (Oxford University Press, 1927), s. 539; Iwaideh, Nationalisi Movement; s. 410.

[65] Toynbee, Survey, s. 538-9.

[66] 1921 ve 1922 askeri seferlerinin ayrıntılı betimlemesi, içinde: Arfa, Shahs, s. 118-41; Arfa, Kurds, s. 58-63; Dehkan, Serzemin. s. 585-94; ve Tahran'daki İngiliz askeri ataşesinin raporu: F0371/1922: E 12242/1076/34.

[67] C.J. Edmonds, Kurds, Turks, and Arabs. Politics, Travel and Research in Northeastern Iraq 1919-1925 (Oxford University Press, 1957), s. 305-7.

[68] Simko'nun son yılları hakkında, bkz. A.M. Hamilton, Road Through Kurdistan (Londra: Faber and Faber, 1937), s. 162-4; Şerifi, Atayir, s. 64-71.

[69] F0371/1922: E 8437/6/34.

[70] Arfa, Shahs, s. 14L.

[71] Aghasi, Tarih, s. 457-8. Ne ki, Simko haberdaredildi ve Emir Han'ı Şakrik'de gözetim altına aldı. Simko'nun yenilgisinin ardından hükümetin tutukladığı Emir Han birkaç yıl hapiste kaldı.

[72] Şerifi, Atayir, s. 64-5.

[73] Aşağıda, Simko'nun Babekir Ağa'ya yazdığı, kendisine İngiliz desteği sağlamasını istediği mektuptan bir parça yer alıyor: "Hükümetle ilişkilerde hainlik ve aldatma gibi bir şöhretim olduğunun farkındayım ve bu yüzden, aşağıdaki konuda İngiliz hükümetinin gözünde itibara sahip olan sizden yardım istiyorum: Yakın geçmişteki eylemlerim ve tüm eylemlerimin, İngiliz hükümetine karşı hiçbir düşmanca niyet taşımamıştır. Tam tersine, bazı karşılıklı anlayışları sağlamak amacıyla bu hükümetle kendi adıma dostane ilişkiler içinde olmaya karşı samimi bir arzu duymaktayım." (F0371/1921: E 11733/43/93'te dosyalanmıştır).

[74] İddia eden Aghasi, Tarih, s. 458 ve farklı bir versiyonuyla, Şerifi, Atayir, s. 59. Bu iddiaların başka doğrulamalarını bulamadım.